

ÎN CUSTODIA POLIȚIEI 2

Studiu empiric privind drepturile suspectilor și inculpaților
în timpul cercetării penale în nouă țări UE

Înființată în 1990, Asociația Pentru Apărarea Drepturilor Omului în România-Comitetul Helsinki monitorizează respectarea drepturilor fundamentale ale omului și face demersuri pentru informarea cetățenilor cu privire la drepturile pe care le au și cum pot să ceară să le fie respectate.

APADOR-CH oferă consultanță persoanelor care doresc să se adreseze Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) după epuizarea căilor de judecată în instanțele interne și, în anumite cazuri cu potențial strategic, din aria de interes și de expertiză a asociației, oferă și reprezentare gratuită în instanța europeană.

Asociația monitorizează permanent activitatea instituțiilor statului și reacționează ori de câte ori există amenințări la adresa drepturilor fundamentale, prin luări de poziție publice sau prin advocacy legislativ.

Obiective strategice ale APADOR-CH sunt:

1. Dezvoltarea unor mecanisme legale și instituționale eficiente de respectare a drepturilor omului;
2. Îmbunătățirea cadrului legislativ și a practicilor privind dreptul la liberă întrunire și asociere, libertatea de exprimare, dreptul la viață privată;
3. Dezvoltarea unor practici și mecanisme instituționale pentru creșterea transparenței și buneii guvernări;
4. Luarea de poziții publice împotriva amenințărilor la adresa drepturilor omului;
5. Sesizarea autorităților publice și inițierea de litigii în cazuri de încălcări ale drepturilor omului;
6. Monitorizarea cu prioritate a:
Abuzurilor forțelor de ordine;
Reglementărilor și practicilor din domeniul siguranței naționale cu impact asupra drepturilor omului;
Reglementărilor și practicilor în materia privării de libertate.

CUPRINS

1. Introducere	4
1.2 Contextul Uniunii Europene	7
1.2.1 Directiva privind dreptul la interpretare și traducere	8
1.2.2 Directiva privind dreptul la informare.....	9
1.2.3 Directiva privind dreptul la avocat.....	12
1.2.4 Subiecte comune în cadrul celor trei directive.....	14
1.2.5 Alte directive privind drepturile procedurale.....	15
1.3 Contextul național	16
1.3.1 Metodologia cercetării în România.....	16
1.3.2 Sistemul justiției penale în România.....	19
2. Dreptul la traducere și interpretare	23
3. Dreptul la informare	26
4. Dreptul la avocat	32
5. Concluzii și recomandări	46

1. INTRODUCERE

Acest raport se bazează pe studiul efectuat în România, în cadrul unui proiect de cercetare în care s-au desfășurat observații empirice în nouă state membre ale Uniunii Europene (UE), prin care s-au analizat drepturile persoanelor suspectate și acuzate în cadrul procedurilor penale - dreptul la interpretare și traducere, dreptul la informare și dreptul de a avea acces la un avocat - așa cum acestea sunt implementate în practică în cursul urmăririi penale. Activitatea de cercetare a fost realizată de organizațiile partenere din cele nouă state, coordonate de Irish Council for Civil Liberties (ICCL). Organizațiile partenere sunt :

Institutul Ludwig Boltzmann pentru Drepturile Omului, Austria

Comitetul Helsinki din Bulgaria, Bulgaria

Comitetul Helsinki din Ungaria, Ungaria

Asociația Antigone, Italia

Institutul de Monitorizare a Drepturilor Omului, Lituania

Fundația Helsinki pentru Drepturile Omului, Polonia,

Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România - Comitetul Helsinki, România

Institutul Păcii, Slovenia

Rights International, Spania

Proiectul a fost finanțat în principal de către Comisia Europeană în cadrul liniei de finanțare JUST/2015/Action Grants, numărul de referință 4000008627 „În Custodia Poliției: Aplicarea Directivelor UE privind drepturile procedurale în cadrul procesului penal”. Din acest buget a fost finanțată cercetarea în opt țări. Cercetarea din cea de-a noua țară, Spania, a fost finanțată de către Open Society Justice Initiative. Proiectul a fost coordonat de către Irish Council for Civil Liberties în numele Justicia Network.

1.1 Studiul derulat în nouă țări privind drepturile suspectilor în timpul cercetărilor penale

Obiectivul principal al proiectului a fost acela de a măsura implementarea în practică a drepturilor persoanelor suspectate și acuzate în cursul urmăririi penale și de a folosi aceste rezultate pentru a desfășura activități de advocacy la nivel național în scopul de a îmbunătăți respectarea acestor drepturi. În ceea ce privește procesul penal, este cunoscut faptul că există deseori un decalaj semnificativ între normele juridice și implementarea practică a acestora. Astfel, pe lângă identificarea și descrierea normelor juridice din cele nouă țări, cercetarea a căutat să exploreze modul în care acestea funcționează în practică, efectuând observații în secțiunile de poliție și realizând interviuri cu personalul cheie din justiția penală. În acest fel, proiectul a fost conceput pentru a contribui cu informații privind efectele aspectelor cheie ale „foii de parcurs” a drepturilor procedurale europene, pentru a identifica atât sistemele, procedurile și practicile adecvate și cele deficiente, cât și pentru a face recomandări, atât la nivel național cât și la nivel european, în vederea ameliorării modului de implementare a drepturilor procedurale în cursul urmăririi penale în statele membre ale UE.

Cercetările în cadrul proiectului au fost efectuate între iunie 2016 și decembrie 2018, deși perioadele în care a fost efectuată munca de teren au variat în funcție de o serie de factori din fiecare țară. Cu toate acestea, cercetarea de teren în toate țările a fost efectuată după datele de transpunere a Directivelor UE privind cele trei seturi de drepturi care au făcut obiectul studiului (a se vedea secțiunea 1.2). Cu alte cuvinte, atunci când s-a desfășurat cercetarea pe teren, statele membre ar fi trebuit să fi adoptat deja

legislația, regulamentele și dispozițiile administrative necesare pentru punerea în aplicare a Directivelor respective. Prin urmare, proiectul a oferit ocazia propice de a descoperi modalitatea practică în care statele membre au implementat și respectat cerințele Directivelor europene.

Studiul se bazează și pe proiecte anterioare de cercetare, care examinează drepturile procedurale în cursul urmăririi penale. În mod particular, studiul a încercat să adapteze metodologia elaborată pentru proiectul finanțat de UE care a fost publicat în 2014 sub denumirea de *În custodia poliției: o descriere empirică a drepturilor persoanelor suspectate în patru jurisdicții* (Intersentia, Cambridge, 2014). Acel studiu a examinat, de asemenea, cele trei seturi de drepturi care fac obiectul acestui studiu - în Anglia și Țara Galilor, Franța, Olanda și Scoția. Cu toate acestea, cercetarea pe teren pentru acel studiu a fost efectuată înainte de intrarea în vigoare a oricăreia dintre cele trei Directive ale UE. Un studiu suplimentar, folosind o metodologie similară, a fost realizat în trei state care nu sunt membre UE - Georgia, Moldova și Ucraina - între 2013 și 2016.

După cum s-a menționat anterior, proiectul actual a fost coordonat de către Irish Council for Civil Liberties (ICCL) și administrat de o echipă experimentată în gestiunea de proiecte, formată din reprezentanți ai ICCL și ai Open Society Justice Initiative (OSJI), împreună cu consultantul de cercetare al proiectului, Profesorul Ed Cape din cadrul Universității West of England, Bristol, Marea Britanie. Atât OSJI, cât și Profesorul Cape au fost membri ai echipelor care au desfășurat primul proiect *În custodia poliției* și proiectul ulterior din Europa de Est. Prima întâlnire a întregii echipe a proiectului a avut loc la Londra în septembrie 2016. Un curs de două zile de formare privind cercetarea de teren pentru cercetători din toate echipele naționale de cercetare a fost desfășurat la Londra, în ianuarie 2017. Cursul de formare a avut menirea de a familiariza cercetătorii cu procesele, metodele și instrumentele de cercetare care urmau să fie utilizate pe teren și instruirea acestora în acele metode. O a treia întâlnire a avut loc la Bruxelles, în iunie 2018, pentru a discuta rezultatele inițiale, analiza și planurile naționale de advocacy. Echipa de implementare a proiectului a organizat, de asemenea, conferințe telefonice regulate cu echipele de cercetare pentru a discuta progresul și orice probleme apărute.

Proiectul a constatat în patru elemente principale: rapoarte de documentare; cercetări empirice; analiza și elaborarea de rapoarte; și advocacy la nivel național. Primele două elemente necesită explicații suplimentare.

Rapoarte de documentare

Echipelor naționale li s-a solicitat să cerceteze și să elaboreze rapoarte de documentare cu privire la sistemele lor naționale. Scopul general al rapoartelor de documentare a fost de a furniza o descriere critică și dinamică a sistemului și proceselor din fiecare țară inclusă în studiu, utilizând surse existente de informații, pentru a furniza un context în raport cu care pot fi interpretate datele culese în timpul studiului de cercetare. Obiectivul a fost unul dublu: în primul rând, de a servi drept bază pentru legile, reglementările, instituțiile și procedurile relevante pentru respectarea drepturilor procedurale ale suspectilor în cadrul fiecărei jurisdicții; și, pe de altă parte, de a furniza cercetătorilor naționali cunoștințe contextuale suficiente pentru a realiza cercetarea empirică. De asemenea, rapoartele de documentare au inclus informații relevante din surse existente despre sistemele și procesele de justiție penală, utilizând, de exemplu, statistici oficiale și alte statistici, rapoarte oficiale și lucrări de cercetare (după caz).

Cercetările empirice

Urmând metoda adoptată în proiectul *În custodia poliției*, planul inițial pentru etapa empirică a cercetării a presupus trei elemente.

Observații directe

Pentru a observa practicienii justiției penale în derularea activității lor zilnice obișnuite, cercetătorii urmau să fie plasați în mai multe secții de poliție și să însoțească anumiți avocați care consiliau clienți la secțiile de poliție. Scopul a fost de a înțelege modul de punere în aplicare a drepturilor suspecților din mai multe perspective și de a obține o înțelegere mai profundă a influențelor practice și constrângerilor asupra practicilor de lucru. Cercetătorilor li s-a cerut să păstreze un jurnal al observațiilor lor.

Interviuri

Planul prevedea desfășurarea de interviuri semistructurate cu mai mulți ofițeri de poliție și avocați. Pentru a permite cercetătorilor să obțină informații relevante și să pună întrebări adecvate, interviurile au fost planificate în așa fel încât să aibă loc după finalizarea etapei de observare a cercetării. Acest lucru a însemnat că cercetătorii puteau să exploreze răspunsuri care nu au reflectat observațiile lor și să obțină o perspectivă asupra motivelor care au influențat practica. Echipelor de cercetare li s-au furnizat formulare tip (pro forma) pentru interviuri care puteau fi adaptate la condițiile locale.

Analiza fișelor de caz pro forma

Fișele de caz pro forma (unul pentru cazurile observate de către cercetători în cadrul secțiilor de poliție și un altul pentru cazul în care cercetătorii au acompaniat avocați) au fost adaptate din studiul *În custodia poliției*, cu scopul de a permite cercetătorilor să obțină date cantitative: de exemplu, procentul de persoane suspecte care au căutat să-și exercite dreptul de a avea acces la un avocat, caracteristicile socio-demografice ale persoanelor suspecte, timpul necesar consultațiilor dintre avocați și clienți și proporția persoanelor suspecte care și-au exercitat dreptul de a nu da nicio declarație.

S-a anticipat că echipele naționale de cercetare vor trebui să adapteze metodologia și instrumentele de cercetare, pentru a ține cont de circumstanțele locale. Cu toate acestea, unele echipe naționale de cercetare au trebuit să-și revizuiască radical metodologia de cercetare ca urmare a lipsei de cooperare la nivel politic și administrativ (și anume ministerele relevante) și din partea poliției. În ciuda faptului că cercetarea observațională în secțiile de poliție a fost efectuată în proiecte anterioare într-o serie de țări cu cooperarea autorităților relevante, că cercetarea a fost finanțată de Comisia Europeană și că a fost asigurată confidențialitatea datelor rezultate în urma cercetării (astfel încât nici o persoană sau locație să nu poată fi identificată din datele publicate și astfel încât datele cercetării să fie păstrate în siguranță), acordul pentru pătrunderea cercetătorilor în sediul secțiilor de poliție și/sau însoțirea avocaților la secțiile de poliție nu a fost asigurat în toate țările din studiu.

În timp ce accesul cercetătorilor în secțiile de poliție a fost asigurat în Lituania și România, nu a fost obținut facil în Austria, Bulgaria, Italia și Ungaria. În Spania, acordul nu a putut fi obținut la nivel național, dar echipa națională de cercetare a reușit să obțină permisiunea de a efectua cercetări observaționale în centrele de poliție din regiunea Bascilor. Italia poate fi considerată un caz special. Deși permisiunea de a efectua cercetări observaționale în secțiile de poliție nu a fost obținută, în general, suspecții nu sunt audiați de către poliție imediat după arest, ci sunt aduși la o audiere de validare a arestului, unde, în funcție de procedura adoptată, pot fi audiați de către un judecător. Cu toate acestea, multe prevederi ale Directivelor UE se aplică în cazul în care o persoană este arestată și reținută, iar observațiile efectuate la secțiile de poliție ar fi permis obținerea de date privind punerea în aplicare a acestor aspecte ale Directivelor.

În acele țări în care cercetarea observațională nu a putut fi efectuată, au fost elaborate și adoptate alte metode de obținere a datelor privind modul în care sunt implementate în practică drepturile procedurale în cursul urmăririi penale. Astfel de metode au inclus, de exemplu, interviuri cu persoanele private de libertate în așteptarea audierii în vederea arestului, un număr sporit de interviuri cu avocați, interviuri cu ofițeri de poliție și interviuri cu interpreți. Informații suplimentare privind metodologia de cercetare adoptată în anumite țări sunt furnizate în rapoartele de țară.

Directivile UE impun statelor membre să transmită Comisiei textele măsurilor adoptate pentru punerea în aplicare a Directivelor, iar Comisiei să prezinte rapoarte Parlamentului European și Consiliului în care să evalueze modul în care statele membre au luat măsurile necesare pentru a se conforma Directivelor. Acest proiect, alături de cercetările similare efectuate anterior, demonstrează că, chiar dacă se adoptă măsuri legislative și de altă natură pentru punerea în aplicare a Directivelor, acest lucru nu garantează că cerințele Directivelor produc efecte în practică. Chiar dacă prevederile Directivelor se reflectă în mod fidel în legislația și reglementările naționale, aplicarea efectivă a acestora depinde de o serie de alți factori. Aceștia au de-a face cu existența resurselor financiare și altă natură, reglementarea detaliată a proceselor și procedurilor și cultura profesională a funcționarilor justiției penale și a avocaților. Cea mai bună modalitate de a obține date fiabile și comparabile cu privire la implementarea Directivelor și la maniera în care actorii justiției penale, avocații, suspectii și inculpații se confruntă cu implementarea acestora, este prin efectuarea de cercetări de teren, inclusiv în secțiile de poliție. Un eșec din partea ministerelor, funcționarilor și instituțiilor relevante din statele membre, de a facilita și coopera în cadrul acestor studii de cercetare, va însemna că Comisia Europeană și, în cele din urmă, UE în sine, nu vor avea o bază adecvată pentru a evalua respectarea sau eficiența politicilor și legislației în acest domeniu. În plus, acest lucru va însemna că statele membre vor renunța la posibilitatea de a-și reglementa în mod eficient și de a îmbunătăți sistemele și procesele de justiție penală, având în vedere în special drepturile procedurale și, în cele din urmă, dreptul la un proces echitabil. Acest lucru este valabil atât pentru Directivile UE care fac obiectul acestei cercetări, cât și pentru celelalte Directive adoptate în cadrul „foii de parcurs”, a drepturilor procedurale europene.

1.2 Contextul Uniunii Europene

În 2009, UE a adoptat o „foaie de parcurs” a drepturilor procedurale în cadrul procesului penal, cu scopul de a adopta o legislație UE privind o serie de drepturi procedurale pentru persoanele suspectate și acuzate¹. De-a lungul unui deceniu, UE a introdus o legislație extinsă privind poliția, urmărirea penală, cooperarea judiciară și recunoașterea reciprocă (în special Mandatul European de Arestare -MEA), recunoscându-se faptul că această legislație ar trebui să fie însoțită de măsuri pentru protecția drepturilor persoanelor implicate în procedurile penale și a celor care fac obiectul unui MEA.

Mecanismul legislativ care urma să fie adoptat a fost Directiva UE, care ar solicita statelor membre ale UE să introducă legislație, reglementări și alte măsuri care asigură respectarea dispozițiilor Directivei în dreptul intern. Tratatul de la Lisabona a consolidat rolul Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE), și aceasta are competența de a trata chestiuni de interpretare a Tratatului și a Directivelor. În acest sens, trebuie să ia în considerare și principiile, drepturile și libertățile consacrate în Carta Drepturilor Fundamentale a UE. În cadrul procedurilor penale, instanțele naționale pot solicita CJUE să pronunțe o hotărâre preliminară cu privire la o chestiune de interpretare a unei Directive în cursul unei cauze pendinte și există o procedură accelerată în cazurile în care persoanele suspectate și acuzate sunt private de libertate. În plus, Comisia Europeană are competența de a sesiza CJEU cu privire la o cauză dacă un stat membru nu și-a îndeplinit obligațiile. Constatarea că legislația națională a unui stat membru nu este conformă cu normele europene poate conduce la impunerea de sancțiuni financiare de către CJUE.

La elaborarea directivelor, au fost luate pe deplin în considerare dispozițiile relevante ale Convenției Europene a Drepturilor Omului (CEDO) și ale jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO). Cu toate acestea, legislația europeană s-a întemeiat și pe îngrijorarea că regimul CEDO nu era

¹ Foaie de parcurs pentru promovarea protecției persoanelor suspectate și acuzate în cadrul procedurilor penale, 1 iulie 2009, 11457/09 DROIEN 53 COPEN 120.

suficient în măsură să asigure că autoritățile naționale își respectă responsabilitățile de a proteja drepturile procedurale ale persoanelor suspectate și acuzate. Unele limitări sunt de ordin practic, în special numărul ridicat al cauzelor pendinte încă nesoluționate de CEDO, ceea ce conduce la întârzieri îndelungate în analiza cauzelor și pronunțarea hotărârilor în cauzele aduse în fața CEDO. Cu toate acestea, alte limitări au fost sistemice. Mecanismele de executare a hotărârilor CEDO sunt relativ slabe, iar cererile pot fi introduse în fața Curții numai după epuizarea tuturor căilor de recurs interne. De o relevanță deosebită a fost faptul că instanța a examinat drepturile procedurale ale persoanelor suspectate și acuzate, având în vedere dacă, în mod global, procedurile au fost echitabile. Alături de faptul că CEDO poate lua în considerare principiile de drept aplicabile doar în contextul de fapt al cererilor analizate, a reieșit că, deși CEDO a reușit să stabilească standarde minime generale, nu a putut elabora un set cuprinzător de standarde procedurale, nici linii directoare generale privind modul în care acestea ar putea sau ar trebui să fie puse în aplicare.

Directivile UE, împreună cu regimul de aplicare consolidat rezultat în urma Tratatului de la Lisabona, sunt capabile să remedieze unele dintre aceste puncte slabe și, deși punerea în aplicare în detaliu a standardelor este responsabilitatea statelor membre (în anumite aspecte, cu o largă marjă de apreciere), Directivile sunt mai cuprinzătoare și mai detaliate decât jurisprudența CEDO.

Cele trei directive care fac obiectul studiului sunt: Directiva privind dreptul la interpretare și traducere, Directiva privind dreptul la informare și Directiva privind dreptul de a avea acces la un avocat. Dispozițiile Directivelor sunt descrise aici pe scurt și sunt analizate mai detaliat în secțiunile relevante ale raportului.

1.2.1 Directiva privind dreptul la interpretare și traducere

Directiva privind dreptul la interpretare și traducere a fost adoptată la data de 20 octombrie 2010, cu o dată de transpunere din 27 octombrie 2013.² Directiva prevede că persoanele suspectate și acuzate în cadrul procedurilor penale, care nu înțeleg limba în care se desfășoară procedura penală: trebuie să beneficieze de servicii de interpretare în mod gratuit în timpul audierilor efectuate de poliție, pentru comunicarea cu avocatul lor și la proces; și trebuie să li se furnizeze o traducere scrisă a documentelor esențiale pentru exercitarea dreptului lor la apărare, inclusiv ordonanța de reținere, rechizitoriul, hotărârea judecătorească și alte documente esențiale. Drepturi și obligații similare se aplică, de asemenea, în procedurile de executare ale unui mandat european de arestare. Din limbajul Directivei rezultă că drepturile și obligațiile referitoare la traducere se aplică numai documentelor furnizate de autoritățile competente, și nu documentelor provenite de la suspect sau inculpat. În timp ce renunțarea la traducere, la cererea persoanei suspectate și acuzate este permisă, cu condiția ca aceasta să fi primit consiliere juridică prealabilă sau să fi obținut în alt mod cunoștințe complete cu privire la consecințele unei astfel de renunțări, nu există nicio prevedere privind renunțarea la interpretare.

Statele membre trebuie să se asigure că serviciile de interpretare și traducere sunt puse la dispoziție, în cazurile în care este necesar. În cazul interpretării, acestea trebuie să se asigure că există o procedură sau mecanisme în vigoare pentru a stabili dacă persoanele suspectate și acuzate vorbesc sau înțeleg limba procedurii și dacă au nevoie de serviciile unui interpret. Drepturile nu se limitează la persoanele care nu pot vorbi sau înțelege limba deoarece prima lor limbă (sau singura) este alta decât cea folosită în procedură, ci se aplică și celor care nu pot vorbi sau înțelege limba deoarece, de exemplu, au deficiențe de auz sau de vorbire.

² Directiva 2010/64/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2010 privind dreptul la interpretare și traducere în procedurile penale.

Statele membre trebuie să ia măsuri concrete pentru a se asigura că serviciile de interpretare sau traducere furnizate sunt de o calitate suficientă pentru a garanta caracterul echitabil al procedurilor și, pentru a contribui la atingerea acestui obiectiv, trebuie să depună eforturi pentru a crea un registru sau registre cuprinzând interpreții și traducătorii independenți care sunt calificați corespunzător. Persoanele suspectate și acuzate trebuie, în conformitate cu procedurile din legislația națională, să aibă dreptul de a exercita o cale de atac împotriva unei decizii care dispune că nu este necesară interpretarea sau traducerea, precum și dreptul de a contesta calitatea serviciilor de interpretare sau de traducere.

1.2.2 Directiva privind dreptul la informare

Directiva privind dreptul la informare a fost adoptată la 22 mai 2012, cu o dată de transpunere din 2 iunie 2014,³ și reglementează trei seturi de drepturi: dreptul de a fi informat cu privire la drepturile procedurale; dreptul de a fi informat cu privire la motivele arestării sau reținerii și cu privire la acuzare; și dreptul de acces la materialele cauzei.

Dreptul la informare cu privire la drepturile procedurale

Persoanele suspectate și acuzate, indiferent dacă sunt arestate sau reținute, trebuie să fie informate prompt, oral sau în scris, cu privire la anumite drepturi procedurale: dreptul de a avea acces la un avocat; orice drept la consiliere juridică gratuită; dreptul de a fi informat cu privire la acuzare în conformitate cu articolul 6 din Directivă și dreptul de a nu da nicio declarație (Articolul 3). În cazul în care o persoană este arestată sau reținută, trebuie să i se furnizeze cu promptitudine o Notă scrisă privind drepturile, cu privire la care trebuie să i se ofere posibilitatea de a o citi și trebuie să i se permită să o păstreze pe toată perioada privării de libertate (Articolul 4). Pe lângă informațiile furnizate în conformitate cu Articolul 3, Nota scrisă privind drepturile trebuie să conțină informații cu privire la: dreptul de acces la materialele cauzei; dreptul de a informa autoritățile consulare și o altă persoană; dreptul la asistență medicală de urgență; perioada maximă de timp pentru care persoana suspectată și acuzată poate fi privată de libertate înainte de a se ajunge în fața unei autorități judiciare, și informații de bază cu privire la posibilitatea de a contesta legalitatea arestării sau de a solicita eliberarea provizorie. În ambele cazuri, informațiile trebuie furnizate în limbaj simplu și accesibil.

În privința Notei scrise privind drepturile, în cazul în care un astfel de document nu este disponibil în limba suspectului, informațiile conținute în aceasta pot fi furnizate pe cale orală, într-o limbă pe care acesta o înțelege, urmate de o Notă scrisă privind drepturile, tradusă, „fără întârziere nejustificată”. În cazul persoanei arestate în scopul executării unui mandat european de arestare, trebuie să i se furnizeze cu promptitudine o Notă scrisă privind drepturile corespunzătoare, cuprinzând informații despre drepturile sale în conformitate cu Decizia-cadru 2002/584/JAI.

Dreptul de a fi informat cu privire la motivele privării de libertate și cu privire la acuzare

În conformitate cu articolul 6 din Directivă, statele membre trebuie să se asigure că: persoanele suspectate și acuzate primesc cu promptitudine informații cu privire la fapta penală de a cărei comitere acestea sunt suspectate sau acuzate, cu detaliile necesare pentru a se putea garanta caracterul echitabil al procedurilor și exercitarea efectivă a dreptului la apărare (Articolul 6 alineatul 1); iar persoanele suspectate și acuzate care sunt arestate sau reținute sunt informate cu privire la motivele arestării sau reținerii, inclusiv cu privire la fapta penală de a cărei comitere sunt suspectate sau acuzate (Articolul 6 alineatul 2). Considerentul 28 prevede că informațiile menționate la Articolul 6 alineatul 1 trebuie furnizate

³ Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în procedurile penale.

cel târziu înainte de prima audiere oficială, de către poliție sau de către o altă autoritate competentă „și fără a aduce atingere desfășurării anchetei în curs”. Acest lucru sugerează că astfel de informații pot rămâne nedivulgate dacă furnizarea acestora ar cauza astfel de prejudicii.

Informarea detaliată, incluzând natura și încadrarea juridică a infracțiunii, precum și forma de participare a persoanei acuzate, trebuie să fie furnizate cel târziu la prezentarea fondului acuzații în instanță (Articolul 6 alineatul 3). Persoana suspectată și acuzată trebuie să fie informată cu promptitudine cu privire la orice modificare a informațiilor furnizate, de exemplu, în cazul în care apar noi informații relevante. Astfel, Directiva face diferența între nivelul de informație care trebuie furnizat în diferite etape procedurale, dar lasă o marjă importantă de apreciere, atât în general, cât și în cazuri specifice, cu privire la volumul exact de informații care trebuie furnizat într-o anumită etapă a procesului penal.

Dreptul de acces la materialele cauzei

Articolul 7 prevede două drepturi. În primul rând, în cazul în care o persoană este arestată sau reținută în orice moment, statele membre trebuie să se asigure că documentele referitoare la cauza specifică, aflate în posesia autorităților competente, care sunt esențiale pentru a contesta în mod efectiv, în conformitate cu dreptul intern, legalitatea arestării sau reținerii, sunt puse la dispoziția persoanei arestate sau a avocatului acesteia (Articolul 7 alineatul 1). În al doilea rând, statele membre trebuie să se asigure că accesul este acordat la toate mijloacele de probă aflate în posesia autorităților competente, indiferent dacă sunt în apărarea sau împotriva persoanelor suspecte sau inculpate, lor sau avocatului lor, pentru a garanta caracterul echitabil al procedurilor și pentru a pregăti apărarea (Articolul 7 alineatul 2). În ceea ce privește această ultimă prevedere, accesul trebuie acordat în timp util pentru a permite exercitarea efectivă a drepturilor în materie de apărare și cel târziu la prezentarea fondului acuzații în instanță (Articolul 7 alineatul 3). Derogările de la obligațiile de informare prevăzute la Articolul 7 alineatul 2 și Articolul 7 alineatul 3 sunt permise cu condiția ca acestea să nu aducă prejudicii dreptului la un proces echitabil, dacă accesul poate conduce la anumite consecințe, cum ar fi periclitarea gravă a vieții sau a drepturilor fundamentale ale unei alte persoane (Articolul 7 alineatul 4). Accesul prevăzut la Articolul 7 trebuie să fie oferit gratuit.

Dispoziții comune

Pentru a verifica dacă informațiile au fost furnizate în conformitate cu Directiva, statele membre trebuie să se asigure că acest lucru este semnalat printr-o procedură de înregistrare specificată în lege. Persoanele suspectate și acuzate trebuie să aibă dreptul de a contesta omisiunea sau refuzul de a furniza informații în conformitate cu Directiva.

Pentru acest proiect, care vizează în primul rând drepturile procedurale ale suspectilor și inculpaților aflați în arestul poliției, dreptul de acces la documente în temeiul Articolului 7 alineatul 1 este în mod clar relevant. Poate părea că, în stadiul incipient al procesului penal, dreptul de acces în temeiul Articolului 7 alineatul 2 nu este relevant. Cu toate acestea, este important de reținut faptul că multe jurisdicții au proceduri de soluționare extrajudiciară și/sau proceduri accelerate în anumite tipuri de cazuri, dintre care unele evită cu desăvârșire ședințele din fața instanței. În cazul în care Articolul 7 alineatul 2 este interpretat în mod restrictiv, atunci persoanele suspectate și acuzate pot fi nevoite să ia decizii cu privire la soluționarea cazului lor fără un drept adecvat de acces la mijloace de probă.

1.2.3 Directiva privind dreptul de a avea acces la un avocat

Directiva privind dreptul de a avea acces la un avocat a fost adoptată la 22 octombrie 2013, cu o dată de transpunere din 27 noiembrie 2016.⁴ Directiva prevede dreptul de a avea acces la un avocat, dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu o persoană terță și dreptul (dacă este cazul) de a comunica cu autorități consulare.

Dreptul de a avea acces la un avocat

Statele membre trebuie să se asigure că persoanele suspectate și acuzate au acces la un avocat în așa fel încât să permită persoanei în cauză să-și exercite efectiv dreptul la apărare (Articolul 3). Accesul trebuie să fie permis fără întârziere și, în orice caz, trebuie să fie permis începând cu oricare dintre următoarele momente, luându-se în considerare cel care survine primul:

- (a) înainte de a fi audiate de poliție sau altă autoritate de aplicare a legii sau judiciară;
- (b) la desfășurarea unei acțiuni de anchetare sau de strângere de probe de către autoritățile de anchetă sau de către alte autorități competente;
- (c) fără întârzieri nejustificate după lipsirea de libertate;
- (d) în cazul în care au fost citate să se înfățișeze în fața unei instanțe competente în materie penală, în timp util înainte ca acestea să se înfățișeze în fața respectivei instanțe.

Directiva specifică în mod explicit că persoanele suspectate și acuzate trebuie să aibă dreptul: de a avea o întrevedere confidențială cu avocatul care le reprezintă înainte de orice audiere; dreptul ca avocatul lor să fie prezent și să participe efectiv atunci când sunt audiate; și dreptul ca avocatul lor să fie prezent cel puțin în cadrul acțiunilor de anchetare sau de strângere de probe prevăzute de Directivă (identificarea suspectilor, confruntări și reconstituiri ale unei infracțiuni), în cazul în care acestea sunt prevăzute în legislația națională, iar persoana suspectată sau inculpată are obligația sau dreptul de a participa la ele.

O persoană arestată în cadrul unui mandat european de arestare trebuie să aibă acces la un avocat în statul de executare. Directiva prevede că asta include drepturile următoare: de a avea acces la un avocat astfel încât să permită persoanelor căutate să-și exercite drepturile în mod efectiv și fără întârzieri nejustificate din momentul în care sunt private de libertate; dreptul de a avea întrevederi și de a comunica cu avocatul; precum și dreptul ca avocatul acestora să fie prezent și, în conformitate cu dreptul intern, să participe în timpul audierii de către autoritatea judiciară de executare.

Renunțea la dreptul de a avea acces la un avocat este posibilă, deși aceasta nu trebuie să aducă atingere dreptului intern care prevede prezența sau asistența obligatorie a unui avocat. Cu toate acestea, pentru ca o renunțare să fie valabilă, persoana suspectată sau acuzată trebuie să fi primit, verbal sau în scris, informații clare și suficiente într-un limbaj simplu și comprehensibil despre conținutul dreptului de a avea acces la un avocat și posibilele consecințe ale renunțării la el. Orice renunțare trebuie să aibă loc în mod voluntar și neechivoc.

În plus față de excepția privind infracțiunile minore (a se vedea mai jos), este prevăzută o derogare temporară de la dreptul de a avea acces la un avocat în cursul urmăririi penale în baza poziției geografice izolate (Articolul 3 alineatul 5) sau pe baza unor motive imperioase prevăzute expres (Articolul 3 alineatul 6).

⁴ Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate.

Spre deosebire de directiva privind dreptul la interpretare și traducere, prezenta directivă nu conține nicio dispoziție privind asigurarea calității în ceea ce privește acordarea asistenței juridice, deși Directiva privind asistența judiciară conține o dispoziție privind calitatea serviciilor de asistență juridică (a se vedea mai jos).

Drepturi privind informarea și comunicarea cu persoane terțe

Persoanele suspectate sau acuzate care sunt private de libertate trebuie să beneficieze de dreptul de a avea cel puțin o persoană, cum ar fi o rudă sau angajatorul, desemnată de acestea, care să fie informată cu privire la privarea de libertate, fără întârziere. Dacă persoana suspectată sau acuzată este un minor, statele membre trebuie să se asigure că titularul răspunderii părintești este informat cu privire la privarea de libertate cât mai repede cu putință și cu privire la motivele privării de libertate; în afară de cazul în care aceasta ar fi contrară intereselor minorului, caz în care un alt adult corespunzător trebuie să fie informat. Derogarea temporară de la dreptul de a informa un terț este permisă pe baza unor motive imperioase menționate: o nevoie urgentă de a preveni consecințe negative grave pentru viața, libertatea sau integritatea fizică a unei persoane; sau o nevoie urgentă de a preveni o situație în care procedurile penale ar putea fi afectate în mod substanțial (Articolul 5 alineatul 3).

În plus, persoanele suspectate sau acuzate care sunt private de libertate trebuie să aibe dreptul de a comunica fără întârzieri nejustificate cu cel puțin o persoană terță, cum ar fi o rudă, desemnată de acestea, deși exercitarea acestui drept poate fi limitată sau amânată „având în vedere cerințe imperative sau cerințe operaționale proporționale” (care sunt ilustrate în considerentul 36).

Aceste drepturi se aplică, de asemenea, unei persoane căutate în cadrul procedurilor privind mandatul european de arestare în statul de executare.

Dreptul de a comunica cu autoritățile consulare

Persoanele suspectate sau acuzate care sunt resortisanți străini și care sunt lipsite de libertate au dreptul ca autoritățile consulare ale statului de care aparțin să fie informate cu privire la lipsirea acestora de libertate fără întârzieri nejustificate și să comunice cu respectivele autorități, dacă doresc acest lucru. Aceste persoane au, de asemenea, dreptul de a comunica cu aceste autorități consulare și de a beneficia de reprezentare legală prin demersurile autorităților consulare. Aceste drepturi se aplică, de asemenea, unei persoane căutate în cadrul procedurilor privind mandatul european de arestare în statul de executare.

Dispoziții comune

În cazul în care este pusă în aplicare competența de a deroga temporar de la dreptul de a avea acces la un avocat sau de a informa persoana despre privarea de libertate sau de a comunica cu o terță parte, aceasta trebuie: să fie proporțională și să nu depășească ceea ce este necesar; să fie strict limitată în timp; să nu se bazeze exclusiv pe tipul sau gravitatea presupusei infracțiuni; și să nu aducă atingere caracterului echitabil general al procedurilor.

Nevoile speciale ale persoanelor suspectate și ale persoanelor acuzate vulnerabile trebuie să fie luate în considerare în îndeplinirea obligațiilor care decurg din directivă.

Statele membre trebuie să se asigure că persoanele suspectate sau acuzate și persoanele căutate în cadrul procedurilor privind mandatul european de arestare au o cale de atac efectivă în cazul încălcării drepturilor lor în temeiul prezentei directive. Directiva nu prevede natura acestor căi de atac, dar în cazul în care au fost obținute probe prin încălcarea dreptului la un avocat sau în cazurile în care o derogare de la acest drept a fost autorizată în temeiul Articolului 3 alineatul 6, orice evaluare a acestor probe trebuie să respecte dreptul la apărare și echitatea procedurilor (a se vedea mai departe, considerentul 50).

1.2.4 Subiecte comune în cadrul celor trei directive

Toate cele trei directive se aplică din momentul în care persoanele sunt informate de către autoritățile competente ale unui stat membru, prin notificare oficială sau în alt mod, că sunt suspectate sau acuzate de săvârșirea unei infracțiuni, până în momentul finalizării procedurilor. Această formulare este conformă cu interpretarea autonomă a conceptului de „acuzare” adoptată de CEDO⁵ și, prin urmare, anumite prevederi ale unei directive se pot aplica unei persoane care nu a fost (încă) arestată. Cu toate acestea, pot exista alte condiții care trebuie îndeplinite înainte ca un anumit drept să fie aplicabil în temeiul unei directive.

Cele trei directive conțin o excepție formulată în mod similar în ceea ce privește infracțiunile minore: în cazul în care dreptul unui stat membru prevede aplicarea unei sancțiuni pentru infracțiuni minore de către o altă autoritate decât o instanță competentă în materie penală și aplicarea unei astfel de sancțiuni poate fi atacată în fața unei astfel de instanțe, directiva se aplică doar procedurilor desfășurate în fața instanței ca urmare a exercitării unei astfel de căi de atac. Directiva privind dreptul de a avea acces la un avocat prevede, de asemenea, că excepția se aplică infracțiunilor minore în cazul în care privarea de libertate nu poate fi impusă ca sancțiune.

A se nota că abordarea cu privire la drepturile aplicabile diferă ușor între și în cadrul celor trei directive. Uneori drepturile persoanelor suspectate și acuzate sunt exprimate ca o obligație a statelor membre de a se asigura că se acordă un anumit drept; de exemplu, „statul membru se asigură că persoanele suspectate sau acuzate au dreptul de a avea acces la un avocat ...” (Directiva privind dreptul de a avea acces la un avocat, Articolul 3 alineatul 1). Cu alte ocazii, acestea sunt exprimate sub forma unei obligații a unui stat membru, fără a preciza în mod expres că acestea privesc un drept; de exemplu, „statele membre se asigură că persoanelor suspectate sau acuzate, care nu vorbesc sau nu înțeleg limba... li se oferă, fără întârziere, servicii de interpretare ...” (Directiva privind dreptul la interpretare și traducere, Articolul 2 alineatul 1). Astfel de diferențe în redactare pot fi interpretate ca reflectând diferențe de nuanță între diferitele aspecte ale directivelor care pot avea implicații practice.

De exemplu, obligația unui stat de a se asigura că servicii de interpretare sunt oferite unei persoane care nu vorbește sau nu înțelege limba poate sugera sau poate fi tratată ca sugerând că o simplă cerere a unui suspect sau acuzat că nu vorbește sau nu înțelege limba nu este suficientă, prin ea însăși, pentru a impune statului o obligație. Cu toate acestea, deși Articolul 2 alineatul 1 nu este exprimat ca un drept, articolul 2 este intitulat „Dreptul la interpretare” și este exprimat ca un drept în Articolul 2 alineatul 3. Prin urmare, se susține, cel puțin în scopul acestei cercetări, că o astfel de diferență de formulare este irelevantă și că o dispoziție a unei directive va constitui un drept al persoanei suspectate sau acuzate, indiferent dacă este sau nu direct exprimată ca atare.

1.2.5 Alte directive privind drepturile procedurale

Deși proiectul de cercetare a vizat în principal implementarea practică a primelor trei directive în cadrul foii de parcurs a UE privind drepturile procedurale, trebuie menționat faptul că au fost adoptate alte trei directive, dintre care una a intrat în vigoare în perioada în care se desfășura proiectul, iar două dintre acestea intră în vigoare în 2019.

⁵ A se vedea ECtHR 15 iulie 1982, *Eckle împotriva Germaniei*, cererea nr. 8130/78, par. 73, când formularea fost adoptată pentru prima dată.

Prima dintre acestea, Directiva privind prezumția de nevinovăție și dreptul de a fi prezent la proces, a fost adoptată la data de 9 martie 2016, cu o dată de transpunere la 1 aprilie 2018.⁶ Aceasta prevede că persoanele suspecte și persoanele acuzate beneficiază de prezumția de nevinovăție până în momentul în care li se dovedește vinovăția în conformitate cu legea. În sprijinul acestui principiu, directiva impune statelor membre o serie de obligații, printre care interzicerea referirilor publice cu privire la vinovăție și dispoziții privind prezentarea în mod public a persoanelor suspectate și a persoanelor acuzate, sarcina probei, dreptul de a păstra tăcerea și dreptul unei persoane de a nu se autoincrimina. În plus, aceasta include o serie de dispoziții privind dreptul unui inculpat de a fi prezent la proces.

Directiva privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate a fost adoptată la data de 11 mai 2016 și intră în vigoare la data de 11 iunie 2019.⁷ Aceasta este cea mai lungă și cea mai complexă dintre cele șase directive adoptate în temeiul foii de parcurs privind drepturile procedurale și conține o serie de prevederi menite să asigure că copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale (și cei care fac obiectul unui mandat european de arestare în statul de executare) sunt capabili să înțeleagă și să urmărească acele proceduri și sunt capabili să-și exercite dreptul la un proces echitabil și de a împiedica copiii să recidiveze și să promoveze reintegrarea lor socială (considerentul 1). În mod special, acești copii trebuie să fie informați cu privire la drepturile lor într-un limbaj simplu și accesibil, în mod normal trebuie să fie însoțiți de titularul răspunderii părintești și să fie asistați de un avocat.

A se reține că deși în cadrul foii de parcurs privind drepturile procedurale s-a prevăzut inițial că o directivă ar acoperi persoanele vulnerabile suspectate și persoanele vulnerabile acuzate în cadrul procedurilor penale, nu există o directivă specifică privind drepturile persoanelor vulnerabile (altele decât copiii). După cum este menționat mai sus, directiva privind dreptul de a avea acces la un avocat impune luarea în considerare a nevoilor speciale ale persoanelor vulnerabile suspectate și ale persoanelor vulnerabile acuzate; iar Directiva privind dreptul la informare prevede că, în informarea unei persoane suspectate sau acuzate cu privire la drepturile sale procedurale, limbajul utilizat trebuie să țină seama de nevoile specifice ale celor vulnerabili. Cu toate acestea, o Recomandare a Comisiei, neobligatorie, emisă la 27 noiembrie 2013, încurajează statele membre să adopte o serie de mecanisme și proceduri pentru a „consolida drepturile procedurale ale tuturor persoanelor suspectate sau acuzate care nu sunt capabile să înțeleagă sau să participe în mod efectiv la procedurile penale din cauza vârstei, a stării psihice sau fizice sau a unui handicap”.⁸ Pentru a le facilita aceste drepturi, persoanele vulnerabile ar trebui să fie identificate cu promptitudine, cu ajutorul examinării medicale pentru a determina gradul de vulnerabilitate și nevoile lor specifice.

Directiva privind asistența juridică a fost adoptată la 26 octombrie 2016, cu o dată de transpunere la 25 mai 2019.⁹ În general, directiva prevede că persoanele suspectate și acuzate în cadrul procedurilor penale, care au dreptul la un avocat în temeiul directivei privind dreptul de a avea acces la un avocat (Directiva UE 2013/48/UE), trebuie să beneficieze de asistență juridică în cazul în care:

- sunt private de libertate
- trebuie să fie asistate de un avocat în conformitate cu dreptul Uniunii sau cu dreptul intern
- trebuie sau pot să fie prezente la un act de cercetare sau de strângere de probe

⁶ Directiva (UE) 2016/343 a Parlamentului European și a Consiliului din 9 martie 2016 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale.

⁷ Directiva (UE) 2016/800 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2016 privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale.

⁸ Recomandarea Comisiei din 27 noiembrie 2013 privind garanțiile procedurale pentru persoanele vulnerabile suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale (2013/C 378/02), disponibilă la <https://tinyurl.com/y8pc6hlz>.

⁹ Directiva (UE) 2016/1919 a Parlamentului European și a Consiliului din 26 octombrie 2016 privind asistența juridică gratuită pentru persoanele suspectate și persoanele acuzate în cadrul procedurilor penale și pentru persoanele căutate în cadrul procedurilor privind mandatul european de arestare.

Dreptul la asistență juridică se aplică și persoanelor căutate în cadrul procedurilor privind mandatul european de arestare, care au dreptul la un avocat în temeiul directivei privind dreptul de a avea acces la un avocat, din momentul arestării în statul de executare. Statele pot să condiționeze asistența juridică de îndeplinirea unui criteriu privind temeinicia și/sau a unui criteriu privind starea materială, deși criteriul temeiniciei este considerat a fi îndeplinit atunci când o persoană suspectată sau acuzată este adusă în fața unui judecător sau a unei instanțe pentru a se pronunța cu privire la detenție în orice fază a procedurilor și pe durata detenției. Aceasta ar include persoanele care sunt arestate și reținute de către poliție.

Statele membre trebuie să ia măsurile necesare, inclusiv în ceea ce privește finanțarea, pentru a se asigura că există un sistem de asistență juridică gratuită de o calitate adecvată și suficientă să garanteze caracterul echitabil al procedurilor (cu respectarea corespunzătoare a independenței profesiei juridice).

1.3 Contextul național

1.3.1 Metodologia cercetării în România

Așa cum a fost menționat deja în introducere, scopul cercetării din România a fost acela de a colecta date empirice despre implementarea în practică a drepturilor procedurale ale suspectilor și inculpaților aflați în custodia poliției. Potrivit legislației românești, a fi „în custodia poliției” înseamnă aplicarea a trei măsuri privative de libertate: „conducerea administrativă” la secția de poliție¹⁰, reținerea și arestarea preventivă. Acest studiu are la baza numai observații asupra modului cum sunt implementate în practică drepturile suspectilor și inculpaților care sunt audiați în vederea reținerii.¹¹

În 2017, pe parcursul a patruzeci și două de zile, reprezentanții APADOR-CH au avut ocazia să constate aspecte din rutina zilnică a ofițerilor de poliție și a avocaților prezenți în două secții de poliție din România și modul în care se aplică în practică drepturile procedurale ale suspectilor și inculpaților în timpul audierilor poliției.

Este pentru prima dată când o organizație neguvernamentală din România desfășoară o cercetare empirică în secții de poliție. Obținerea aprobării accesului a fost un proces dificil și a presupus o serie de negocieri de opt luni (noiembrie 2016-iulie 2017). Întrucât accesul în secțiile de poliție se poate face numai cu aprobarea Inspectoratului General al Poliției Române, în noiembrie 2016, APADOR-CH a trimis o scrisoare oficială către IGPR, explicând scopul proiectului și solicitând o întâlnire. În ianuarie 2017 organizația nu primise niciun răspuns oficial. În urma mai multor apeluri telefonice și schimburi de email, în februarie 2017, reprezentanții APADOR-CH s-au întâlnit cu reprezentanți ai Direcției Juridice-Serviciul Intern de Reglementări Interne și Metodologii pentru a discuta pe larg despre necesitatea accesării a două secții de poliție. La sfârșitul lunii martie 2017 nu exista un răspuns oficial. Prin urmare, asociația a trimis scrisori Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție (PICCJ), Ministerului Afacerilor Interne și Avocatului Poporului, solicitând ajutor.

În aprilie 2017, reprezentanții APADOR-CH s-au întâlnit cu procurorul general al PICCJ care a acceptat să abordeze Poliția Română în vederea realizării acestui proiect de cercetare. În iunie 2017 a avut loc o

¹⁰ Potrivit art. 31 alin. 1 lit. b) din Legea nr. 218/2002 privind organizarea și funcționarea Poliției Române, polițistul are dreptul să conducă la sediul poliției pe cei care, prin acțiunile lor, periclitează viața persoanelor, ordinea publică sau alte valori sociale, precum și persoanele suspecte de săvârșirea unor fapte ilegale (deci, și pentru contravenții), a căror identitate nu a putut fi stabilită în condițiile legii; în cazurile nerespectării dispozițiilor date de polițist, acesta este îndreptățit să folosească forța; verificarea situației acestor categorii de persoane și luarea măsurilor legale, după caz, se realizează în cel mult 24 de ore, ca măsură administrativă. Denumită, pe scurt, „conducere administrativă”, această măsură este în mod clar o privare de libertate similară „reținerii” reglementate de codul de procedură penală. Se are în vedere definiția dată noțiunii de „privare de libertate” prin Protocolul opțional, adoptat la New York la 18 decembrie 2002, la Convenția împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptată la New York la 10 decembrie 1984 (pe scurt, OPCAT), ratificat de România prin Legea nr. 109/2009. Astfel, potrivit art. 4 par. 2 din acest protocol, *privarea de libertate* înseamnă orice formă de detenție sau închisoare ori plasarea unei persoane într-un loc public sau privat de reținere pe care nu îl poate părăsi după voia sa, prin ordinul oricărei autorități judiciare, administrative sau de altă natură. Ambele măsuri (conducerea administrativă și reținerea) au chiar și aceeași durată (maximum 24 de ore), dar conducerea administrativă prezintă mai puține garanții și o aplicare mai puțin riguroasă decât reținerea „penală”.

¹¹ Reținerea este o măsură preventivă prevăzută și reglementată în art. 202, 209-210 din Codul de procedură penală. Reținerea are durată maximă de 24 de ore, nu se poate prelungi și se poate dispune, prin ordonanță motivată numai de către organul de cercetare penală (polițist) sau procuror și numai în faza urmăririi penale (nu se poate dispune în faza judecătii, cu excepția infracțiunilor de audiență, când reținerea se dispune tot de către procuror, nu de judecător – art. 360 al. 2 CPP).

noastră întâlnire cu IGPR și, ca urmare, a fost creat un grup de lucru special pentru a analiza solicitările organizației. Scrisoarea oficială de aprobare a accesului în secțiile de poliție a sosit la sfârșitul lunii iunie 2017 și conținea informații despre cele două secții de poliție unde aveau să se desfășoare cercetările empirice, precum și despre condițiile specifice care aveau să guverneze vizitele cercetătorilor.

Deși au fost făcute sugestii în acest sens, nu a fost posibil ca APADOR-CH să aleagă secțiile de poliție unde urma să aibă loc cercetarea. Una dintre cele două secții desemnate este situată în București, cealaltă se află la nivel local. Ambele (medii, din perspectiva mărimii și activității) au oferit o mulțime de oportunități pentru observații. Cercetătorilor li s-a permis nu numai accesul fizic în secțiile de poliție, ci și prezența în timpul audierilor de poliție.

Începutul efectiv al vizitelor în secțiile de poliție din iulie 2017 a fost precedat de o perioadă de cercetare și de studiu al legislației naționale privind drepturile procedurale ale suspectilor și inculpaților în cadrul procesului penal, precum și a directivelor UE privind foile de parcurs și a rapoartelor existente privind implementarea lor (Directiva 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere, Directiva 2012/13/UE privind dreptul la informare, Directiva 2013/48/UE privind dreptul la acces la un avocat). Scopul cercetării urma să fie evaluarea directă a modului în care legislația în vigoare și procedurile care au loc în timp ce suspectul/inculpatul se află în arestul poliției respectă standardele UE.

Aprobarea obținută de la Inspectorul General al Poliției Române a însemnat că cercetătorii nu au trebuit să justifice prezența lor în secțiile de poliție și scopul proiectului de cercetare de fiecare dată când aveau loc vizitele. Totuși, în timpul convorbirilor cu polițiștii, a reieșit că mulți dintre aceștia au fost surprinși că există persoane care și-ar putea petrece timpul observând activitatea într-o secție de poliție, mai ales având în vedere că aceasta are loc în parametri normali - „*nu am mai lovit pe cineva de 10 ani*” – *s-a exprimat un polițist*.¹² Au existat și suspiciuni cum că prezența organizației în secțiile de poliție înseamnă de fapt o monitorizare a activității polițiștilor și raportarea către superiori.

Cercetătorii au petrecut zeci de ore pe holurile secțiilor de poliție. În special în una dintre secții, vizitele s-au desfășurat astfel: odată sosiți, reprezentanții asociației se așezau la o anumită masă, așteptând să fie invitați să participe la audieri de suspecti sau inculpați, când și dacă acestea se întâmplau. Acest „timp mort” a permis observații în legătură cu ceea ce se întâmplă în mod obișnuit într-o secție de poliție și, de asemenea, discuții informale cu ofițerii de poliție. Mulți dintre aceștia au fost deschiși și au furnizat informații utile pentru scopul cercetării. La început, zilele și orele vizitelor au fost alese aleatoriu, însă strategia metodologică s-a schimbat treptat, pentru a maximiza șansele de a participa la audierile poliției. După un timp, pentru a economisi timp, polițiștii au început să informeze cercetătorii despre audierile care urmau să aibă loc.

Prin urmare, cercetarea empirică desfășurată pe parcursul a 42 de zile, a constatat într-o combinație de vizite neanunțate în secțiile de poliție și prezența cercetătorilor în cadrul unor audieri despre care aceștia au fost înștiințați în prealabil. Reprezentanții asociației sunt conștienți că în toată această perioadă nu li s-a permis accesul la toate audierile care au avut loc. Unul dintre polițiști a declarat că „*am vrut să sun, am avut acum câteva zile un inculpat care și-a bătut rău nevasta; apoi m-am gândit că mai bine nu vă sun, pentru că nu m-aș fi putut comporta cum aș fi vrut, să-i spun ce voiam să-i spun. Pentru că are multe drepturi dar nu le merită*.”¹³

Cercetătorii au fost prezenți în cadrul a zece audieri la poliție ale suspectilor și inculpaților. Deși numărul nu este mare, acestea au oferit o bună ocazie de a completa formularele tip (pro forma), de a lua notițe și de a discuta, după audieri, cu avocați, ofițeri de poliție și cu unii dintre suspecti/inculpați. Cea mai scurtă audiere a durat 1 oră, cea mai lungă a durat 3 ore. Trebuie menționat faptul că nu toate audierile la care au participat cercetătorii au implicat suspecti/inculpați privați de libertate. Numai cinci dintre suspecti au

¹² Vizită secție poliție, iulie 2017.

¹³ Vizită secție poliție, septembrie 2017.

fost audiați în vederea reținerii. Ceilalți cinci erau cercetați penal în stare de libertate, audierile acestora fiind programate în timp ce cercetătorii se aflau în secțiile de poliție. Această situație a permis compararea modului în care drepturile procedurale funcționează în practică pentru aceste două categorii de suspecți/inculpați.

Deși metodologia inițială presupunea identificarea și însoțirea avocaților în secțiile de poliție atunci când aceștia asistau persoane private de libertate, acest lucru nu a fost posibil. Chiar dacă avocații identificați ar fi fost de acord să participe în cadrul studiului, reprezentanții asociației ar fi avut acces în secțiile de poliție respective numai cu acordul IGPR (ceea ce presupunea aprobare pentru mai mult decât cele două secții negociate). Pentru a acoperi această lipsă metodologică, cercetătorii au discutat cu cei șapte avocați care au asistat suspecți/inculpați în cele două secții de poliție desemnate. În perioada mai-iulie 2018 au fost intervievați zece avocați și doi polițiști în legătură aspecte problematice observate în timpul audierilor.

Studiul este structurat astfel: primul capitol referitor la cadrul juridic național va face referire în principal la drepturile suspecților și inculpaților audiați în vederea reținerii. Acesta va conține și o scurtă prezentare a sistemului de justiție penală din România. Capitolele doi, trei și patru vor adăuga treptat la această imagine legislativă întrucât se referă la transpunerea și aplicarea în practica națională a trei directive UE privind drepturile procedurale în cadrul procesului penal (Directiva 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere, Directiva 2012/13/ UE privind dreptul la informare, Directiva 2013/48/UE privind accesul la un avocat). Capitolul cinci conține concluzii și recomandări.

APADOR-CH dorește să mulțumească Inspectoratului General al Poliției Române și Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție pentru contribuția lor în realizarea acestei cercetări empirice și mai ales tuturor avocaților și polițiștilor care au împărtășit cu generozitate din cunoștințele lor.

Organizația mai precizează că, întrucât observațiile efectuate au avut caracter empiric, ele nu au valoarea unui studiu științific. Constatările au rezultat din studiul unui număr de cazuri individuale fără relevanță statistică, astfel ca nu se pot trage concluzii cu caracter general referitoare la situația din întreaga Poliție Română. De asemenea, discuțiile purtate pe durata proiectului cu reprezentanți ai conducerii Poliției Române au relevat o atitudine pozitivă cu privire la necesitatea asigurării și respectării caracterului efectiv al drepturilor procesuale ale suspecților și inculpaților.

1.3.2 Sistemul justiției penale și procedurile de justiție penală din România

Etapele procesului penal

Conform Codului de procedură penală din anul 2014 (CPP), procedura penală are patru etape: urmărirea penală, etapa camerei preliminare,¹⁴ judecata în fața instanței și executarea hotărârilor judecătorești.¹⁵

Urmărirea penală începe în mod oficial atunci când organele judiciare emit o ordonanță în acest sens. Înainte ca aceasta să fie emisă se efectuează verificări minime pentru a se asigura că sesizarea (plângerea, denunțul, actul de constatare, sesizarea din oficiu) îndeplinește cerințele legale. Începerea urmăririi penale are loc întotdeauna *in rem* (cu privire la faptă), chiar dacă autorul presupusei infracțiuni este indicat în actul de sesizare; autorul nu are o calitate procesuală specifică și poate fi audiat ca martor. Urmărirea penală *in personam* începe atunci când există probe suficiente din care să rezulte o bănuială rezonabilă că o persoană a comis fapta pentru care a fost dispusă începerea urmăririi penale. Persoana devine un suspect; urmărirea penală *in personam* nu înseamnă punerea în mișcare a acțiunii penale. În cazul în care, în cursul urmăririi penale, se administrează probe din care să rezulte că o persoană a săvârșit o infracțiune, procurorul dispune punerea în mișcare a acțiunii penale, iar suspectul devine inculpat. Punerea în mișcare a acțiunii penale nu constituie un proces. În cursul urmăririi penale sunt posibile diferite situații: poate fi emisă o ordonanță pentru clasarea unei cauze, renunțarea la urmărirea penală (printr-o ordonanță) sau trimiterea în judecată prin rechizitoriu.

Ancheta penală este efectuată fie de către poliția judiciară sub supravegherea și controlul procurorului, fie direct de către procuror, pentru infracțiuni grave. Procurorul este singurul care are dreptul să decidă asupra aspectelor importante pe parcursul anchetei, cum ar fi acela de a solicita judecătorului pentru drepturi și libertăți să dispună diverse măsuri, inclusiv arestul preventiv, percheziții, interceptări etc. De asemenea, procurorul supraveghează desfășurarea urmăririi penale, terminarea urmăririi penale prin trimiterea în judecată a unei persoane sau prin clasarea dosarului. Judecătorul de drepturi și libertăți are atribuții legate de decizia de limitare a diferitelor drepturi, în special a libertății personale, însă numai în cursul urmăririi penale. În următoarele etape ale procesului, atribuțiile sale sunt preluate de către judecătorul de cameră preliminară și mai apoi de către instanțele de judecată.

În scopul acestui studiu de cercetare, se va face referire numai la suspect și la inculpat ca subiecți ai procedurii penale. Suspectul este persoana în legătură cu care *există o bănuială rezonabilă*, bazată pe probe, că a comis o infracțiune prevăzută de codul de procedură penală.¹⁶ Inculpatul este persoana care a fost pusă sub acuzare în mod oficial și împotriva căreia a fost începută urmărirea penală, devenind parte a procedurii penale.¹⁷

¹⁴ Conform codului de procedură penală, judecătorul de cameră preliminară (Articolele 342-348) verifică legalitatea sesizării instanței, verifică legalitatea administrării probelor și a efectuării actelor de către organele de urmărire penală, soluționează plângeri împotriva soluțiilor de neurmărire sau netrimite în judecată precum și alte situații expres prevăzute de lege. Durata procedurii în camera preliminară (etapa scrisă) este de cel mult 60 de zile. Judecătorul de cameră preliminară restituie cauza la parchet dacă va constata că există probe administrate ilegal.

¹⁵ Legea nr. 135/2010 privind Noul Cod de Procedură Penală.

¹⁶ Articolul 77 CPP.

¹⁷ Articolul 82 CPP.

Măsuri preventive privative de libertate: reținerea

Privarea de libertate nu are o definiție generală în legislația românească. Aceasta se referă la pedepsele privative de libertate pentru adulți (închisoare, închisoare pe viață), măsuri educative privative de libertate pentru minori (internarea într-un centru educațional sau de detenție), precum și măsuri preventive privative de libertate cum ar fi reținerea, arestul preventiv și arestul la domiciliu.¹⁸

Pe lângă privarea de libertate prevăzută de Codul de procedură penală, există și măsura conducerii unei persoane la secția de poliție (*măsura administrativă a conducerii la secție*), o măsură privativă de libertate prevăzută în mod indirect de Legea poliției române¹⁹ și de regulamentele generale interne ale poliției. Măsura de a conduce pe cineva la secția de poliție poate dura până la 24 de ore și nu poate fi dedusă din reținerea de până la 24 de ore.²⁰

În vederea acestui studiu, următoarea analiză legislativă cuprinde doar drepturile suspectilor și inculpaților care sunt privați de libertate ca urmare a aplicării măsurii reținerii. Constituția prevede că ea nu poate depăși 24 de ore - aceasta este limita pentru reținerea inițială de către poliție.²¹ Organul de cercetare penală (polițist) sau procurorul poate dispune această măsură, printr-o ordonanță motivată.²² În cazul în care procurorul dorește să aplice în continuare o altă măsură privativă de libertate, cum ar fi arestarea preventivă, va trebui să sesizeze judecătorul cu 6 ore înainte de expirarea celor 24 de ore.²³ În acest caz, judecătorul trebuie să se pronunțe asupra cererii procurorului înainte de expirarea duratei reținerii de 24 de ore.²⁴

Drepturile unei persoane reținute pot fi împărțite în două categorii: i) drepturi anterioare luării măsurii reținerii; ii) drepturile ulterioare luării acestei măsuri.

Drepturile suspectilor/inculpaților cu privire la măsura reținerii

Suspectul/inculpatul are dreptul de a fi audiat înainte de luarea măsurii reținerii. Asistența unui avocat este obligatorie în timpul audierii (fie avocat ales, fie avocat din oficiu desemnat de stat).²⁵ Înainte de audiere, organul de cercetare penală ori procurorul este obligat să aducă la cunoștința suspectului/inculpatului că are dreptul de a fi asistat de un avocat.²⁶ El are dreptul de a-și încunoștința personal avocatul ales sau poate solicita polițistului ori procurorului să îl încunoștințeze pe acesta.²⁷ Avocatul are obligația de a se prezenta la sediul organului judiciar în termen de cel mult două ore de la încunoștințare. În caz de neprezentare, polițistul sau procurorul numește un avocat din oficiu. Înainte de audiere, organul de cercetare penală sau procurorul are obligația să aducă la cunoștința suspectului/inculpatului că are dreptul de a nu face nicio declarație, atrăgând atenția asupra faptului că orice lucru pe care îl va declara poate fi folosit împotriva sa.²⁸

¹⁸ Codul penal, Codul de procedură penală, Legea 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate.

¹⁹ Legea privind poliția română (*Legea nr. 218/2002 privind organizarea și funcționarea Poliției Române*, 9 mai 2002 republicată la 25 aprilie 2014, art. 31 alin. 1 lit. b.).

²⁰ Articolul 209 alin. 3 din Codul de procedură penală.

²¹ Constituția României, art. 23 alin. 4.

²² Articolul 209 Cod de procedură penală.

²³ Articolul 209 alin. 16 CPP.

²⁴ Articolul 225 alin. 2 CPP.

²⁵ Articolul 209 alin. 5 CPP.

²⁶ Art. 209 alin. 6 CPP.

²⁷ Art. 209 alin. 7 CPP.

²⁸ Art. 209 alin. 6 CPP.

Aceste drepturi, pe care suspectul/inculpatul le are înainte de reținere, sunt completate de cele referitoare la audiere.²⁹ El/ea are dreptul ca, înainte de audiere, să i se aducă la cunoștință drepturile cu caracter general ale suspectilor/inculpaților prevăzute de codul de procedură penală, respectiv:³⁰ dreptul de a nu da nicio declarație pe parcursul procesului penal; el va fi informat că dacă refuză să dea declarații nu va suferi nicio consecință defavorabilă, dar dacă va da declarații acestea vor fi folosite ca mijloace de probă împotriva sa; dreptul de a fi informat cu privire la faptele pentru care este cercetat și încadrarea juridică a acestora; dreptul de a consulta dosarul, în condițiile legii; dreptul de a avea un avocat ales, iar dacă nu își desemnează unul, dreptul de a i se desemna un avocat din oficiu, în cazurile de asistență juridică obligatorie; dreptul de a propune administrarea de probe (în condițiile prevăzute de lege), de a ridica excepții și de a pune concluzii; dreptul de a beneficia în mod gratuit de un interpret atunci când nu înțelege, nu se exprimă bine sau nu poate comunica în limba română; dreptul de a fi informat cu privire la drepturile sale; alte drepturi prevăzute de lege;

La începutul audierii, suspectul/inculpatul are dreptul de a fi informat cu privire la calitatea sa procesuală; fapta (prevăzută de legea penală) pentru săvârșirea căreia este suspectat și încadrarea juridică a acesteia. Persoanei îi va fi înmănat un exemplar al mandatului de arestare, împotriva căruia poate face plângere înainte de expirarea duratei acestuia.³¹ Imediat după reținere, suspectul/inculpatul are dreptul de a încunoștința personal sau de a solicita organului judiciar să încunoștințeze un membru al familiei sale ori o altă persoană despre luarea măsurii reținerii și despre locul unde este reținut.³² Dacă persoana reținută nu este cetățean român, aceasta are dreptul de a încunoștința misiunea diplomatică sau oficiul consular al statului al cărui cetățean este.³³

Persoana reținută trebuie să semneze că a fost informată în scris despre dreptul de a avea acces la asistență medicală de urgență și despre toate celelalte drepturi generale menționate anterior.³⁴ Suspectul/inculpatul va fi informat în mod similar despre durata maximă a măsurii reținerii, precum și despre dreptul de a face plângere împotriva acestei măsuri.³⁵

Drepturile avocatului suspectilor/inculpaților

Asistența juridică este obligatorie (prin intermediul unui avocat ales sau în absența acestuia prin intermediul unui avocat numit din oficiu de către stat) atunci când: suspectul sau inculpatul este minor, internat într-un centru de detenție ori într-un centru educativ; când suspectul sau inculpatul este reținut sau arestat, în cursul procedurii de cameră preliminară sau a procesului în cauzele pentru care legea prevede o pedeapsă mai mare de 5 ani pentru infracțiunea pretins săvârșită,³⁶ în cazurile în care organele judiciare (organele de cercetare penală, procurorii, judecătorii) consideră că suspectul sau inculpatul nu își poate face singur apărarea, precum și în alte cazuri prevăzute de lege.

În cursul urmăririi penale, avocatul persoanei suspectate sau învinuite are dreptul să participe la actele procedurale de urmărire penală, dacă face o cerere care trebuie aprobată de procuror. Există, de asemenea, excepții de la această regulă, în cazul metodelor speciale de supraveghere (supraveghere tehnică) sau în cazul în care au loc percheziții corporale sau a vehiculelor pentru infracțiuni flagrante.³⁷ De regulă, cu excepția cazurilor în care prezența unui avocat este obligatorie, lipsa avocatului nu împiedică efectuarea actelor procedurale de urmărire penală.

²⁹ Prevăzut de art. 108 CPP.

³⁰ Art. 83 CPP.

³¹ Art. 209 alin. 15 CPP.

³² Art. 210 alin. 1 CPP.

³³ Art. 210 alin. 2 CPP.

³⁴ Art. 83 CPP.

³⁵ Art. 209 alin. 14 CPP.

³⁶ Articolul 90 CPP.

³⁷ Articolul 92 CPP.

Avocatul poate solicita să fie încunoștințat de data și ora efectuării actelor de urmărire penală și a audierii în fața instanței. Încunoștințarea se poate face prin telefon, fax, e-mail sau prin orice alte mijloace, și este consemnată ca atare într-un proces-verbal.³⁸

Avocatul are dreptul de a consulta dosarul pe tot parcursul procesului penal.³⁹ Acest drept nu poate fi exercitat ori restrâns în mod abuziv. Consultarea dosarului presupune dreptul de a citi actele acestuia, dreptul de a nota date sau informații din dosar, precum și dreptul de a obține fotocopii pe cheltuiala clientului.⁴⁰

Avocatul suspectului sau inculpatului are dreptul să beneficieze de timpul și înlesnirile necesare pentru pregătirea și realizarea unei apărări efective.⁴¹

³⁸ Art. 92 alin. 2 CPP.

³⁹ Art. 92 alin. 8 CPP.

⁴⁰ Art. 94 alin. 2 CPP.

⁴¹ Art. 92 alin. 8 CPP.

2. Dreptul la interpretare și traducere

În perioada iulie-decembrie 2017, cercetătorii nu au avut ocazia să observe modul în care drepturile la interpretare sunt garantate de ofițerii de poliție și de avocați în timpul audierilor poliției. Toți suspecții/inculpații au fost cetățeni români și nu au prezentat nicio vulnerabilitate care ar fi necesitat servicii de interpretare. Așadar, următoarea analiză a conformității legislației naționale cu cerințele Directivei 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere va fi în primul rând o analiză legislativă. Ca urmare a interviurilor cu avocați și polițiști, vor fi abordate și câteva aspecte problematice referitoare la punere în practică a Directivei.

Ministerul Justiției consideră că Directiva menționată mai sus a fost transpusă pe deplin în dreptul național, deși multe dintre prevederile acesteia rămân neabordate în legislația românească.⁴²

Codul de procedură penală prevede servicii de interpretare gratuită pe parcursul întregii proceduri penale pentru suspecți și inculpați care nu înțeleg sau nu pot comunica în limba română.⁴³ Atunci când asistența juridică este obligatorie, suspectul sau inculpatul are dreptul la interpretare, de asemenea, în mod gratuit, pentru a comunica cu avocatul său. Doar rechizitoriul⁴⁴ și hotărârea definitivă⁴⁵ sunt traduse gratuit. Legea nu prevede și traducerea gratuită a hotărârii privind privarea de libertate, ceea ce nu corespunde standardelor Directivei privind traducerea documentelor esențiale. Astfel, potrivit Articolului 3 alineatul 2 al Directivei „documentele esențiale includ orice decizie care privează o persoană de libertatea sa, orice acuzație sau rechizitoriu și orice hotărâre judecătorească”.

Pentru a asigura, de asemenea, calitatea interpretării, Legea privind interpreții și traducătorii⁴⁶ a fost modificată în 2016, prevăzând că interpreții trebuie să fie autorizați și incluși într-un registru deținut de către Ministerul Justiției, la cerere.⁴⁷ Lista Ministerului Justiției se comunică secțiilor de poliție, parchetelor și instanțelor.⁴⁸ În cazul în care nu există interpreți disponibili pentru o anumită limbă, se pot folosi persoane de încredere.⁴⁹ Deși în prezent legea prevede condiții mai stricte pentru autorizarea interpreților și traducătorilor, nu există mecanisme de verificare a calității și preciziei interpretării/traducerii în timpul procedurilor penale.⁵⁰ Acest lucru contravine Articolului 2 alineatul 8 și Articolului 3 alineatul 9 din Directivă, care prevăd că atât interpretarea, cât și traducerea trebuie să fie de o calitate suficientă pentru a garanta echitatea procedurilor.⁵¹

Potrivit statisticilor oficiale, în perioada 2014-2016, au existat 1417 inculpați care au solicitat un interpret la nivelul instanțelor inferioare; 2335 de inculpați care au solicitat un interpret la nivelul tribunalelor și

⁴² Răspunsul Ministerului Justiției la o cerere de informații de interes public depusă de APADOR-CH, 25.10.2017.

⁴³ Articolul 12 alineatul 3 CPP.

⁴⁴ Articolul 329 CPP.

⁴⁵ Articolul 407 CPP.

⁴⁶ *Legea nr.178/1997 pentru autorizarea și plata interpreților și traducătorilor folosiți de Consiliul Superior al Magistraturii, de Ministerul Justiției, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, Direcția Națională Anticorupție, de organele de urmărire penală, de instanțele judecătorești, de birourile notarilor publici, de avocați și de executori judecătorești.*

⁴⁷ Înainte de această modificare, o persoană putea exercita rolul de traducător/interpret juridic chiar dacă nu promovase o verificare a cunoștințelor de terminologie juridică, ci doar în baza unui test general de limbă sau a unei liste de verificare a dosarului de caz efectuată de Ministerul de Justiție. În prezent, potrivit legii, Ministerul Culturii organizează examene pentru traducători juridici, iar în cazul promovării examenului, traducătorul este certificat de Ministerul Justiției.

⁴⁸ Articolul 2, Legea nr. 178/1997.

⁴⁹ Articolul 15, Legea nr. 178/1997.

⁵⁰ Interviu cu un avocat, mai 2018.

⁵¹ Articolul 2 alineatul 8 din Directiva 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere „Interpretarea furnizată în temeiul prezentului articol trebuie să fie de o calitate suficientă să garanteze caracterul echitabil al procedurilor, în special prin garantarea faptului că persoanele suspectate sau acuzate cunosc cazul instrumentat împotriva lor și pot să își exercite dreptul la apărare”; Articolul 3 alineatul 9 „Traducerea furnizată în temeiul prezentului articol trebuie să fie de o calitate suficientă să garanteze caracterul echitabil al procedurilor, în special prin garantarea faptului că persoanele suspectate sau acuzate cunosc cazul instrumentat împotriva lor și pot să își exercite dreptul la apărare.”

1579 de inculpați au solicitat un interpret la nivelul curților de apel.⁵² Limbile pentru care au fost solicitate cel mai adesea interpreți au fost: arabă, turcă, italiană, chineză, engleză și franceză. Din păcate, la nivelul secțiilor de poliție și a parchetelor nu sunt colectate date referitoare la numărul de persoane care au solicitat și au beneficiat de un interpret în timpul fazei de urmărire penală.⁵³ Acest lucru este în neconcordanță cu Articolul 7 al Directivei referitor la consemnarea în registre a procedurilor menite a garanta și asigura exercitarea acestor drepturi.⁵⁴

În practică, interpreții sunt numiți de către ofițeri de poliție, procurori și judecători pentru a presta servicii într-un anumit caz.⁵⁵ Dar nu există o procedură standard care să reglementeze alegerea unui interpret. Organele de urmărire penală sau instanțele judecătorești pot solicita fie la întâmplare pe cineva din lista Ministerului Justiției, fie pot desemna anumiți interpreți autorizați receptivi (cu care au lucrat înainte și care sunt de încredere).⁵⁶ Contrar cerințelor Directivei (Articolul 2 alineatul 4), nu există nicio procedură prevăzută de lege privind evaluarea nevoii de a furniza servicii de interpretare. Codul de procedură penală prevede doar că, înainte de o audiere, suspectul/inculpatul va fi întrebat dacă are nevoie de un interpret.⁵⁷ Majoritatea avocaților și ofițerii de poliție intervievați au subliniat faptul că această evaluare se face pe baza unor „criterii obiective” (persoana este cetățean străin sau are o dizabilitate).

Unii ofițeri de poliție s-au plâns, de asemenea, de faptul că uneori este dificil să găsească un interpret atât în timpul reținerii de 24 de ore, dar și în fazele ulterioare ale anchetei penale.⁵⁸ Printre motivele enumerate sunt: onorariile pentru interpretare foarte reduse și faptul că acestea sunt rambursate cu întârziere; faptul că interpreții sunt chemați noaptea târziu și că nu răspund la apelurile ofițerilor de poliție; precum și faptul că nu există sancțiuni pentru interpret dacă acesta nu vine când este chemat. În lipsa unui interpret, polițiștii adoptă metode informale de interpretare. Un astfel de exemplu este utilizarea serviciului Google Translate. Deși Directiva 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere permite folosirea tehnologiei pentru eficientizarea interpretării, este discutabil dacă un astfel de mijloc garantează drepturile suspectilor și inculpaților în primele etape ale urmăririi penale.

Ca urmare a analizei legislative și a observațiilor empirice, **APADOR-CH recomandă:**

- **Modificarea cadrului normativ existent privind dreptul la interpretare și traducere în cadrul procedurilor penale pentru a transpune prevederi importante ale Directivei 2010/64/UE, astfel:**
- **Adoptarea legislației în conformitate cu Articolul 2 alineatul 4 din Directivă în vederea stabilirii unui mecanism sau a unei proceduri pentru a determina dacă suspectii și inculpații vorbesc și înțeleg limba procedurii penale și dacă au nevoie de un interpret.**

⁵² Răspunsul Ministerului Justiției la o cerere de informații de interes public, 25.10.2017.

⁵³ Idem 11.

⁵⁴ Articolul 7 al Directivei 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere „Statele membre se asigură că, atunci când autoritățile de urmărire penală sau cele judiciare audiază o persoană suspectată sau acuzată cu ajutorul unui interpret, în temeiul articolului 2, sau atunci când se pune la dispoziție, în prezența unei astfel de autorități, o traducere orală sau un rezumat oral al documentelor esențiale, în temeiul articolului 3 alineatul (7), sau atunci când o persoană a renunțat la dreptul său la traducere, în temeiul articolului 3 alineatul (8), se consemnează faptul că s-au produs aceste evenimente, în conformitate cu procedura de ținare a evidențelor prevăzută de legislația statului membru respectiv.

⁵⁵ Articolul 5, Legea nr. 178/1997.

⁵⁶ Interviu cu un avocat, iunie 2018.

⁵⁷ Articolul 107 CPP.

⁵⁸ Interviu cu un ofițer de poliție, septembrie 2017.

- **Adoptarea legislației în conformitate cu Articolul 2 alineatul 5 și Articolul 3 alineatul 5 din Directivă care să prevadă în mod clar dreptul de a contesta o decizie privind asigurarea interpretării / traducerii și / sau a calității acesteia.**
- **Adoptarea legislației în conformitate cu Articolul 2 alineatul 8 și și Articolul 3 alineatul 8 din Directivă pentru stabilirea unui mecanism de verificare a calității și acurateței interpretării și traducerii în cursul procedurilor penale.**
- **Adoptarea legislației care să prevadă dreptul de a exercita o cale de atac împotriva unei decizii care dispune că nu este necesară interpretarea sau traducerea, precum și dreptul de a contesta calitatea serviciilor de interpretare sau de traducere.**
- **Majorarea onorariilor pentru interpreți și traducători, astfel încât să se asigure calitatea serviciilor lor.**
- **Adoptarea legislației în conformitate cu Articolul 3 alineatul 3 din Directivă pentru a prevedea că decizia de a priva o persoană de libertatea sa ar trebui, de asemenea, să fie inclusă în documentele esențiale care trebuie traduse.**
- **Adoptarea legislației care să prevadă că suspectii/inculpații și avocații acestora au dreptul să depună o cerere motivată pentru traducerea altor documente, pe baza faptului că aceștia consideră acele documente ca fiind esențiale pentru cazul dat.**
- **Consemnarea într-un registru, în conformitate cu Articolul 7 al Directivei a cazurilor în care la secțiile de poliție a fost furnizată o traducere orală sau un rezumat oral al documentelor esențiale, sau în care persoana a renunțat la dreptul la interpretare sau traducere.**

3. Dreptul la informare

Potrivit Ministerului Justiției,⁵⁹ în octombrie 2017 a fost transpusă pe deplin în legislația națională Directiva 2012/13/UE privind dreptul la informare în cursul procedurilor penale, prin adoptarea Notei scrise privind drepturile pentru persoanele suspectate sau acuzate în cursul procesului penal.⁶⁰ În pofida transpunerii integrale, acest capitol subliniază faptul că există în continuare probleme în ceea ce privește comunicarea eficientă către suspecti și inculpați a drepturilor lor și acuzațiilor care li se aduc. Lipsa accesului suspectilor și inculpaților la documentele cauzei, în primele faze ale cercetării penale, rămâne de asemenea problematică.

Conținutul procesului verbal de aducere la cunoștință a drepturilor rămâne în continuare unul tehnic, constând într-o enumerare a drepturilor, așa cum sunt ele prevăzute de codul penal. Pe parcursul cercetării, Nota scrisă nou introdusă în octombrie 2017 nu era disponibilă în secțiile de poliție, prin urmare impactul acesteia asupra înțelegerii drepturilor nu poate fi evaluat.

Informarea eficientă asupra drepturilor

Directiva privind dreptul la informare impune standarde în ceea ce privește modul în care drepturile, așa cum sunt prevăzute în legislațiile naționale, sunt comunicate de către organele judiciare suspectilor și inculpaților. Accentul este pus pe garantarea faptului că drepturile sunt transmise în mod eficient, pentru a permite exercitarea acestora.⁶¹

Conform Codului de procedură penală din România, organele judiciare au obligația de a desfășura urmărirea penală și judecarea cauzei cu respectarea dreptului la un proces echitabil și a drepturilor subiecților procesuali.⁶² După cum s-a menționat în primul capitol, suspectul și inculpatul au dreptul: de a nu se autoincrimina; de a fi informați despre fapta pentru care sunt cercetați; de a avea acces la documentele cauzei; de a beneficia de un avocat ales sau în lipsa acestuia, de un avocat din oficiu, atunci când asistența juridică este obligatorie; de a propune probe, de a formula obiecțiuni și de a pleda; de a nu da declarații pe parcursul procedurii penale, iar atenția acestora va fi atrasă asupra faptului că refuzul lor de a da declarații nu le va produce consecințe nefavorabile și că declarațiile pe care le fac pot fi folosite ca probe împotriva lor; de a avea un interpret gratuit atunci când nu pot să înțeleagă, să se exprime bine sau să comunice în limba română, de a avea acces la un mediator, atunci când acest lucru este permis de lege, de a fi informat cu privire la drepturile sale.⁶³

De asemenea, legea prevede că, înainte de audierea unui suspect sau a unui inculpat, organul judiciar (polițist sau procuror) îi comunică în scris drepturile și obligațiile.⁶⁴ Suspectul/inculpatul are obligația de a

⁵⁹ Răspunsul Ministerului Justiției la o cerere de informații de interes public depusă de APADOR-CH, 25.10.2017.

⁶⁰ Conținutul său este reglementat de articolul 108 CPP și de Ordinul Ministerului Justiției nr. 1274/2037/11/1123/2017 privind nota de drepturi pentru persoanele suspectate sau acuzate în cursul procedurilor penale care au fost private de libertate sau persoanele arestate în vederea executării unui mandat european de arestare, în vigoare de la 4 octombrie 2017.

⁶¹ Articolul 3, Directiva 2012/13/UE privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale „*Statele membre se asigură că persoanele suspectate sau acuzate sunt informate prompt cu privire la cel puțin următoarele drepturi procedurale, astfel cum se aplică în dreptul intern, pentru a asigura posibilitatea exercitării efective a drepturilor respective: (a) dreptul de a fi asistat de un avocat; (b) orice drept la consiliere juridică gratuită și condițiile pentru obținerea unei astfel de consilieri; (c) dreptul de a fi informat cu privire la acuzare, în conformitate cu articolul 6; (d) dreptul la interpretare și traducere; (e) dreptul de a păstra tăcerea.* (2) *Statele membre garantează că informațiile puse la dispoziție în conformitate cu alineatul (1) sunt furnizate oral sau în scris, într-un limbaj simplu și accesibil, ținând seama de orice nevoie specială a persoanelor suspectate vulnerabile sau acuzate vulnerabile.*”

⁶² Articolul 8, Codul de procedură penală.

⁶³ Articolele 78-83 CPP.

⁶⁴ Art. 4 (1) „Procesul verbal de aducere la cunoștință a drepturilor conține drepturile prevăzute de Articolele 3 și 4 din Directiva privind dreptul la informare. Vezi mai sus Articolul 3. Articolul 4 (1) *“Statele membre se asigură că persoanelor suspectate sau acuzate care sunt arestate sau reținute li se furnizează cu promptitudine o Notă scrisă privind drepturile. Persoanelor în cauză li se*

semna faptul că a fost informat și, dacă refuză să facă acest lucru, acest lucru se va consemna într-un document separat.⁶⁵ Legea nu prevede cu claritate cum trebuie făcută această informare. Această omisiune/ambiguitate a legii permite eludarea încunoștințării concrete a persoanei, care poate fi invitată să semneze, printr-o declarație, o frază pur formală, în sensul că a luat la cunoștință de drepturile sale⁶⁶ (de fapt, fără ca persoana să fie informată despre existența și conținutul fiecărui drept prevăzut de lege).

În practică, o persoană care urmează să fie audiată în vederea reținerii pentru 24 de ore va primi un proces verbal de aducere la cunoștință a drepturilor sale. Suspectul/inculpatul este informat de două ori despre drepturile sale generale:⁶⁷ Înainte de prima audiere și apoi după reținere. De asemenea, informațiile pot fi comunicate de trei sau de patru ori, în cazul în care reținerea va fi urmată de măsura arestului preventiv (care implică și o informare cu privire la drepturile generale).

În timpul audierilor în secțiile de poliție, cercetătorii au observat că deși polițiștii informează cu promptitudine suspectii/inculpații cu privire la drepturile lor, nu îi informează într-un mod care să permită exercitarea efectivă a acestor drepturi. Înștiințarea scrisă înseamnă de fapt că o hârtie este pusă în fața suspectului/inculpatului pentru a fi semnată; o copie a acesteia i se va înmâna și una va rămâne la dosar. Doar 3 suspecti din cei 10 audiați au citit procesul verbal de aducere la cunoștință a drepturilor înainte de audiere și doar unul dintre ei cu atenție, deoarece nu a avut încredere în avocatul său din oficiu și avea, de asemenea, cazier judiciar.⁶⁸ În ceea ce privește recidiviștii, ofițerii de poliție au tendința de a considera că ei nu au nevoie să fie informați cu privire la drepturile lor, deoarece aceștia își cunosc deja drepturile și procedura.⁶⁹ Fiind întrebați dacă suspectii/inculpații au suficient timp să citească procesul verbal de aducere la cunoștință a drepturilor, un avocat intervievat a declarat „*Îi lasă cât au nevoie dar ei nu prea citesc pentru că având în vedere starea de emoție în care se găsesc de obicei cei care vin în secția de poliție sau la parchet, în calitate de suspect sau inculpat, nu sunt interesați să citească. Vor să ajungă cât mai repede la problema lor cu acuzația. Cumva nu înțeleg că foarte importante sunt drepturile care ar trebui să li se explice mai pe larg. Dar din cauză că nu înțeleg bine procedura și de ce ar fi bine să afle*”.⁷⁰

În unele cazuri, polițiștii au informat suspectii sau inculpații cu privire la drepturile lor și pe cale orală (acest lucru se întâmplă mai ales în cazul în care persoana nu știe să citească sau să scrie).⁷¹ Cercetătorii au participat la o audiere a unui suspect analfabet de etnie romă care nu avea un avocat (asistența juridică nu a fost obligatorie) și care nu putea citi. Drepturile i-au fost enumerate pe cale orală, dar nu este clar dacă acesta le-a înțeles. A fost întrebat dacă dorește să dea o declarație, ofițerul de poliție adăugând că ar putea beneficia de o pedeapsă mai îngăduitoare dacă ar recunoaște că este vinovat.⁷² Deși suspectul se afla într-o situație vizibil vulnerabilă (a declarat că este infectat cu HIV, era foarte obosit și incoerent), a dat o declarație de recunoaștere a vinovăției pe care a semnat-o cu mare dificultate. Polițistul care l-a audiat ar fi putut numi un avocat din oficiu (deoarece legea îi permite în cazurile în care apreciază că persoana nu se poate apăra), însă el nu a făcut acest lucru și, de asemenea, a informat suspectul cu privire la drepturile sale într-un mod disuasiv.

Într-un alt caz, deși suspectul a fost informat atât în scris, cât și oral, despre drepturile sale (mai ales în ceea ce privește accesul la un avocat și dreptul de a nu da nicio declarație), a fost evident că polițiștii doreau să obțină o declarație de la acesta și i-au indicat că „*este mai bine să dați o declarație*”.⁷³ În unele

va oferi oportunitatea de a citi Nota privind drepturile și li se va permite să păstreze această notă pe toată perioada în care sunt private de libertate”.

⁶⁵ Articolul 108, CPP.

⁶⁶ Portivitul articolului 83, 209 și 210 CPP.

⁶⁷ Prevăzut de articolul 83 CPP.

⁶⁸ Audiere la secția de poliție, octombrie 2017.

⁶⁹ Interviu cu un ofițer de poliție, septembrie 2017.

⁷⁰ Interviu cu un avocat, iunie 2018.

⁷¹ Interviu cu un avocat, iunie 2018.

⁷² Audiere la secția de poliție, septembrie 2017.

⁷³ Audiere la secția de poliție, octombrie 2017.

cazuri, dreptul de a nu da nicio declarație a fost prezentat într-o manieră manipulatorie, ca și cum refuzul de a da o declarație înseamnă că ai ceva de ascuns.⁷⁴

Într-un alt caz al unui suspect care se afla la prima încălcare a legii, ofițerul de poliție nu l-a informat cu privire la dreptul de a nu da nicio declarație și despre consecințele faptului de a face/nu face acest lucru. Persoana nu era privată de libertate, nu avea un avocat pentru că nu își putea permite (iar asistența juridică nu era obligatorie) și nu era sigur dacă ar trebui să dea o declarație sau nu. El a fost sfătuit de polițistul care îl audia că poate da o declarație pentru a-și construi apărarea. Ulterior, i-a fost înmănat un proces verbal de aducere la cunoștință a drepturilor; suspectul a început să pună întrebări la care a primit informații disuasive și fragmentate.⁷⁵ De exemplu, el a întrebat dacă și-ar putea consulta dosarul și a fost informat că doar procurorul îi poate da acces (dar nu i s-a spus cum să facă acest lucru și insinuarea a fost că oricum nu i se va da permisiunea).

La cererea inculpatului, într-un caz, unul din polițiști a explicat termenii juridici din procesul verbal de aducere la cunoștință a drepturilor (ceea ce înseamnă că nu sunt ușor de înțeles).⁷⁶ Dar există și mulți suspecti și inculpați care sunt jenați dacă nu știu să citească sau să scrie sau nu înțeleg și sunt temători să ceară explicații.⁷⁷

Ca exemplu de bună practică, înainte de audierea unui minor, organul judiciar a avut o abordare proactivă în informarea suspectului cu privire la drepturile sale, explicând procedura și riscurile comiterii unei alte infracțiuni.⁷⁸ Cu toate acestea, nu toți suspectii/inculpații vulnerabili par să fie tratați cu aceeași considerație. În cazul unui suspect de etnie romă privat de libertate, care era beat la momentul audierii, informațiile despre drepturi i-au fost acordate în scris, deși era evident că nu putea citi în starea în care se afla. După ce declarația a fost dată, ofițerul de poliție i-a cerut avocatului să o citească, dar acesta a refuzat, doar semnând-o.⁷⁹

Cercetătorii au constatat că, în situațiile în care suspectii/inculpații au avut un avocat ales, aceștia au fost informați mai eficient despre drepturi. Acest lucru nu s-a datorat însă modului în care organele judiciare au realizat informarea despre drepturi, ci mai degrabă avocaților care fie i-au sfătuit să nu dea nicio declarație, fie le-au explicat drepturile. Doi avocați intervievați s-au plâns de faptul că polițiștii se așteaptă ca ei să le explice clienților atât drepturile lor, cât și acuzația: „*datoria mea este să-l apăr, nu să-i explic de ce este acuzat. Și eu ar trebui să înțeleg asta*”.⁸⁰ În ceea ce privește informațiile și explicațiile privind drepturile, un ofițer de poliție a subliniat, că este mai degrabă rolul avocaților să se asigure că acestea sunt transmise în mod eficient.⁸¹

Informarea cu privire la acuzație și motivul reținerii

Imediat după privarea de libertate, CPP prevede că suspectul/inculpatul trebuie să fie informat, într-o limbă pe care o înțelege, despre acuzațiile care i se aduc și motivele arestării sale.⁸² Această prevedere a Codului de procedură penală este criticată deoarece informarea cu privire la acuzație ar trebui să se facă mult mai devreme, în timpul audierii în vederea reținerii, deci înainte de a lua această măsură.

În cursul audierilor la care au participat cercetătorii în secțiile de poliție, s-a constatat că, în majoritatea cazurilor în care probele împotriva suspectului/inculpatului au fost concludente, el/ea a fost informat(ă) în

⁷⁴ Interviu cu un avocat, iunie 2018.

⁷⁵ Audiere la secția de poliție, octombrie 2017.

⁷⁶ Audiere la secția de poliție, octombrie 2017.

⁷⁷ Interviu cu un avocat, iunie 2018.

⁷⁸ Audiere la secția de poliție, august 2017.

⁷⁹ Audiere la secția de poliție, septembrie 2017.

⁸⁰ Interviu cu avocați, mai 2018, iunie 2018.

⁸¹ Interviu cu un ofițer de poliție, septembrie 2018.

⁸² Articolul 209 alineatul 2 CPP.

timpul audierii despre acuzațiile care i se aduc. În două cazuri, polițiștii au efectuat audierea într-un mod care a lăsat foarte vagă descrierea faptelor pentru care erau suspectate persoanele reținute. Nu există multe date extrase din această cercetare empirică care să susțină o concluzie definitivă în legătură cu modul în care suspectii/inculpații sunt informați despre acuzațiile care li se aduc. Cu toate acestea, unul dintre avocații intervievați a subliniat că articolul 6 din CEDO este încălcat în mod constant din cauza modalității de informare a suspectilor/inculpaților cu privire la acuzații și descrierea faptelor. De la infracțiunile foarte minore până la cele mai grave „*organele de urmărire penală susțin că este datorია avocatului să explice clienților lor care sunt acuzațiile. Dar nu pot explica acuzația, îl pot doar apăra. Acuzația trebuie explicată de către ofițerul de poliție sau de către procuror; și asta este o problemă mare*”⁸³.

Dreptul de acces la materialele cauzei

Codul de procedură penală reglementează dreptul de acces la materialele cauzei (consultarea dosar).⁸⁴ Acest drept se aplică pe întreaga durată a procedurii penale atât pentru suspect, cât și pentru inculpatul și avocații acestora. Consultarea dosarului implică dreptul de a citi documentele cauzei, de a nota date sau informații din dosar sau de a obține fotocopii pe cheltuiala clientului.⁸⁵

În realitate, legislația națională este restrictivă pentru suspect, care poate fi împiedicat să consulte dosarul până când ajunge inculpat.⁸⁶ Dreptul de a consulta dosarul se referă la măsurile preventive dispuse de judecătorul de drepturi și libertăți (arest preventiv, arest la domiciliu, control judiciar), nu și la reținerea dispusă de organul de cercetare penală. În practică, suspectul este doar informat despre acuzațiile care i se aduc și despre dreptul de a da o declarație. Această situație este contrară Articolului 7 (1) al Directivei privind dreptul la informare care prevede că „*atunci când o persoană este arestată și reținută în orice etapă a procesului penal, statele membre se asigură că documentele referitoare la cauza specifică, aflate în posesia autorităților competente și care sunt esențiale pentru a contesta în mod efectiv, în conformitate cu dreptul intern, legalitatea arestării sau reținerii, sunt puse la dispoziția persoanelor arestate sau a avocaților acestora*”.

În timpul cercetării în secții, niciunul dintre suspectii/inculpații audiați sau avocații lor nu studiaseră dosarul înainte de a fi audiați de poliție. Într-unul dintre cazurile observate, în timp ce avea loc audierea, avocatul a declarat că nu știa cum să își sfătuiască clientul „*nu știu să-ți spun, dacă ar trebui să dai declarație sau nu, nu cunosc cazul, nu am studiat dosarul*”.⁸⁷

În ceea ce privește implementarea Articolului 7 (accesul la materialele cauzei) al Directivei 2012/13/UE privind dreptul la informare în cursul procedurilor penale, APADOR-CH a atras deja atenția asupra mai multor aspecte problematice.⁸⁸

În momentul de față, posibilitatea restricționării accesului la dosar este formulată în termeni foarte generali și ambigui. În cursul urmăririi penale și într-un termen rezonabil, procurorul decide data și durata consultării dosarului. Acest drept poate fi, de asemenea, delegat organelor de urmărire penală.⁸⁹ În baza unei motivări, numai procurorul poate restricționa consultarea dosarului de caz pentru o perioadă maximă de 10 zile, dacă acesta consideră că ar putea dăuna bunei desfășurări a urmăririi penale.⁹⁰

⁸³ Interviu cu un avocat, iunie 2018.

⁸⁴ Articolul 94 CPP.

⁸⁵ Articolul 94 (2) CPP.

⁸⁶ Articolul 94 (7) CPP.

⁸⁷ Audiere la secția de poliție, Octombrie 2017.

⁸⁸ *Implementarea în Uniunea Europeană a Articolului 7 al Directivei privind dreptul la informare*, Hungarian Helsinki Committee, p. 45-59, https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC_Article_7_mapping_document_EN_2017.pdf.

⁸⁹ Articolul 94 (3) CPP.

⁹⁰ Articolul 94 (4) CPP.

Deoarece legea nu prevede o limită de timp pentru aprobarea cererii, practica diferă foarte mult și pot exista abuzuri. În funcție de procuror, cererea poate fi aprobată imediat, la două săptămâni de la data solicitării sau poate fi refuzată. În general, ea este aprobată într-un termen mediu de 10 zile.⁹¹ În unele cazuri copierea documentelor din dosar nu se face în timp util pentru pregătirea unei apărări reale.⁹² Unii avocați susțin că decizia procurorilor de a restricționa accesul la dosar este motivată superficial și că ar fi util ca în Codul de procedură penală să se prevadă/enunere cazurile concrete în care accesul la dosarul cauzei poate fi restricționat.⁹³

Problema care rezultă din redactarea ambiguă a textului este că atunci când o persoană devine inculpat, restricționarea nu poate depăși în total 10 zile, indiferent dacă este o singură interdicție de 10 zile sau sunt mai multe interdicții, dar parțiale. Așadar, o restricționare nu poate depăși 10 zile, dar poate fi urmată și de alte restricționări (nelimitate), cu condiția ca fiecare restricționare să nu depășească 10 zile. În cazul restricționării accesului, Codul de procedură penală nu prevede o durată totală maximă. În practică, procurorul poate spune că a dispus o restricționare pe 10 zile, pentru că a avut un motiv, iar mai târziu, poate să mai restricționeze încă 10 zile, cu justificarea că a avut un alt motiv. Articolul 94 (4) ar trebui să fie mai clar și să prevadă că numărul total de zile pentru care se dispune restricționarea accesului la dosar nu poate depăși 10 zile. În momentul de față, textul prevede doar că restricționarea se poate dispune pentru cel mult 10 zile, lăsând neclară situația numărului maxim de zile pentru care se poate dispune, într-un dosar, restricționarea repetitivă.

Limitarea în timp de 10 zile a interdicției de acces la dosar exista doar pentru inculpat, nu și pentru suspect. Pentru suspect, legea nu prevede o limitare în timp a interdicției.⁹⁴ Aceeași restricție se aplică și avocatului suspectului.

De asemenea, codul de procedură penală nu prevede același drept de a contesta restricțiile pentru suspect, inculpat și avocat. Atunci când avocatul depune o plângere împotriva restricționării accesului la dosarul cauzei, procurorul superior ierarhic trebuie să rezolve problema și să comunice soluția, precum și motivația acesteia în maximum 48 de ore.⁹⁵ Prin comparație, atunci când suspectul sau inculpatul face o plângere similară, acesta va fi procesată, în condițiile legii, în termen de 20 de zile.⁹⁶ Acest tip de „discriminare” în raport cu avocatul nu este justificată. Decizia procurorului ierarhic superior ar putea fi atacată în fața unui judecător, ceea ce nu este cazul în prezent.

Studierea materialelor cauzei este gratuită, însă fotocopierea acestora nu este și poate fi destul de costisitoare pentru un inculpat care se află în arest preventiv și nu dispune de mijloace financiare. În plus, asistența juridică gratuită nu acoperă și fotocopierea înscrisurilor din dosar (sute sau mii de pagini).⁹⁷ Codul de procedură penală nu are prevederi referitoare la consultarea dosarului de către inculpatul arestat preventiv. În cazul în care acesta nu are un avocat, el nu poate studia dosarul chiar dacă face o cerere în acest sens. În cel mai bun caz, i se acordă puțin timp să îl citească în sala de judecată, sub stricta supraveghere a escortei. Adesea, și avocații din oficiu studiază dosarul în sala de judecată, la începutul unei audieri, lucru care generează o apărare foarte superficială.⁹⁸

Așa cum a mai fost menționat, una dintre cele mai importante observații făcute în timpul cercetării empirice a fost modul formal în care polițiștii informează suspectii și inculpații despre drepturile lor. Deși acest lucru se face în timp util, înaintea audierii, în majoritatea cazurilor, suspectilor și inculpaților le va fi

⁹¹ A.I, avocat, baroul Cluj; M.M, avocat, baroul Brașov, interviuri, 15.05.2017.

⁹² M.M, avocat, baroul Brașov, interviu, 15.05.2017.

⁹³ M.M, avocat, baroul Brașov, interviu, 15.05.2017.

⁹⁴ Articolul 94 (7) CPP.

⁹⁵ Articolul 95 (2) CPP.

⁹⁶ Articolul 338 CPP.

⁹⁷ *Implementarea în Uniunea Europeană a Articolului 7 al Directivei privind dreptul la informare*, Hungarian Helsinki Committee, p. 50, https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC_Article_7_mapping_document_EN_2017.pdf.

⁹⁸ *Este arestul preventiv folosit ca măsură excepțională în România?*, APADOR-CH, 2016, <http://www.apador.org/wp-content/uploads/2016/02/Raport-arestare-preventiva-final.pdf>.

Înmănată o foaie de hârtie, principala preocupare a organelor judiciare fiind ca aceștia să semneze pentru a-și putea continua procedura. Doar 3 dintre cei 10 suspecți și inculpați audiați au citit procesul verbal de aducere la cunoștință a drepturilor lor și doar într-un singur caz se poate presupune că persoana le-a înțeles. În doar 5 din cele 10 cazuri observate organul judiciar a informat persoanele audiate cu privire la dreptul de a nu da nicio declarație, iar în două cazuri acest lucru s-a făcut în mod disuasiv, chiar și în prezența unui avocat. Nu au existat cazuri în care polițistul sau avocatul au explicat suspectului sau inculpatului semnificația dreptului de a nu da nicio declarație sau consecințele exercitării acestui drept. Cu câteva excepții, polițiștii și avocații nu au furnizat explicații sau clarificări suplimentare cu privire la drepturile enumerate în procesul verbal de aducere la cunoștință, și în niciunul dintre cazuri aceștia nu au verificat dacă suspectul sau inculpatul și-a înțeles drepturile.

Dintre cele două secții de poliție vizitate, numai cea din București are în dotare o cameră audio-video. Aceasta a fost utilizată pentru înregistrarea audierilor atunci când cercetătorii au fost prezenți. Totuși, nu este foarte clar cât de des este folosită în general, cei mai mulți dintre polițiști nu păreau familiarizați cu manevrarea ei. Unul dintre avocați a declarat că „*de-a lungul profesiei mele de 20 de ani, este pentru doua oară când văd o cameră audio-video folosită în această secție de poliție*”.⁹⁹ Așadar, în România, nu este o practică des întâlnită aceea de a înregistra audierile de la poliție audio-video și se pare că, chiar dacă organele de urmărire penală au echipamentul necesar, aceștia nu îl folosesc.

Ca urmare a analizei legislative și a observațiilor empirice, **APADOR-CH recomandă:**

- **Nota scrisă privind drepturile pentru persoanele suspectate sau acuzate în cursul procesului penal ar trebui să fie disponibilă atât în limba română, cât și în alte limbi, la nivelul tuturor instanțelor, parchetelor și a secțiilor de poliție.**
- **Ministerul Afacerilor Interne ar trebui să emită îndrumări cu privire la momentul și modul în care ar trebui furnizată nota privind drepturile, în special în situațiile în care persoanele suspectate sau acuzate nu știu să citească sau să scrie sau se află în alte situații vulnerabile. Potrivit Articolului 3 al Directivei 2012/13/EU, informarea ar trebui să fie făcută atât oral cât și în scris. Nota scrisă/formularul standard trebuie conceput într-un mod simplu și accesibil (Articolul 4), într-o limbă pe care suspectul/inculpatul o înțelege.**
- **În concordanță cu prevederile Directivei 2012/13/EU organele judiciare trebuie să urmeze cursuri pentru a-și îmbunătăți modul cum informează suspecții/inculpații despre drepturile lor.**
- **Ministerul Afacerilor Interne ar trebui să aloce resursele necesare pentru echiparea tuturor secțiilor de poliție cu camere audio-video.**
- **Modificarea Codului de procedură penală pentru a clarifica numărul maxim de zile pentru care procurorul poate restricționa accesul la dosar.**

⁹⁹ Interviu cu avocat, Octombrie 2017.

4. Accesul la un avocat

Ministerul Justiției susține că Directiva UE privind dreptul de a avea acces la un avocat a fost transpusă pe deplin în legislația națională.¹⁰⁰ Cu toate acestea, unele dintre prevederile sale nu sunt încă vizate de legislația românească. Un exemplu este Articolul 9, care impune ca suspectii/inculpații să fie pe deplin informați cu privire la posibilele consecințe ale renunțării la un avocat.¹⁰¹ Acest lucru presupune obligația organelor de urmărire penală de a explica efectele unei astfel de renunțări.

În plus, rămân probleme semnificative în ceea ce privește implementarea corespunzătoare a Directivei. Cel mai important aspect se referă la crearea condițiilor necesare pentru o participare efectivă a apărării în timpul audierilor la poliție/instanță, care este strâns legată de accesul la dosar în timp util (atât înainte de prima audiere la poliție, cât și înainte de prima ședință de judecată privind arestul preventiv).¹⁰² Alte probleme mai vechi rămân de asemenea nesoluționate: asigurarea confidențialității comunicărilor dintre avocați și persoanele suspectate sau acuzate în cursul urmăririi penale; furnizarea de informații generale pentru a facilita dreptul de a avea acces la un avocat pentru suspectii sau inculpații care nu sunt privați de libertate; calitatea slabă a asistenței juridice gratuite, în legătură directă cu nivelul redus al onorariilor avocaților plătiți de stat pentru a furniza asistență juridică gratuită.¹⁰³

Datele culese în cadrul cercetării empirice în secțiile de poliție adaugă la informațiile deja existente cu privire la implementarea directivei UE privind accesul la un avocat,¹⁰⁴ punând accentul asupra modului în care accesul la un avocat și asistența juridică gratuită sunt garantate în timpul audierilor inițiale în vederea reținerii.

Trebuie subliniat că nu toate audierile la care au participat cercetătorii au presupus suspecti și inculpați privați de libertate. Doar 5 dintre suspecti au fost audiați în vederea reținerii inițiale de 24 de ore și toți au fost asistați de avocați. Ceilalți 5 erau cercetați penal, dar nu au fost privați de libertate; s-a întâmplat ca audierile acestora să fie programate în timp ce cercetătorii se aflau în secția de poliție. Această situație a permis compararea modului în care drepturile procedurale funcționează în practică pentru aceste două categorii de suspecti/inculpați. 3 din cele 10 persoane audiate nu au beneficiat de prezența unui avocat,¹⁰⁵ în 5 cazuri organele de urmărire penală au numit avocați din oficiu iar 2 suspecti/inculpați au avut avocați aleși.

¹⁰⁰ Scrisoarea oficială a Ministerului Justiției din 22 decembrie 2017, care răspunde cererii de informații de interes public formulate de APADOR-CH. Potrivit acesteia, Directiva UE privind dreptul de a avea acces la un avocat a fost transpusă definitiv prin adoptarea Legii nr. 236/2017 privind modificarea și completarea Legii 302/2004 privind cooperarea judiciară internațională în materie penală.

¹⁰¹ Articolul 9 din Directiva 2013/48/UE „Fără a aduce atingere dreptului intern care prevede prezența sau asistența obligatorie a unui avocat, statele membre se asigură că, în ceea ce privește orice renunțare la un drept prevăzut la articolele 3 și 10:

(a) persoana suspectată sau acuzată a primit, în scris sau verbal, informații clare și suficiente într-un limbaj simplu și comprehensibil despre conținutul dreptului vizat și posibilele consecințe ale renunțării la el; și

(b) renunțarea se face în mod voluntar și neechivoc.

(2) Renunțarea, care poate fi făcută în scris sau verbal, precum și circumstanțele acesteia, se consemnează utilizând procedura de înregistrare, în conformitate cu dreptul statului membru în cauză.

(3) Statele membre se asigură că persoanele suspectate sau acuzate pot revoca o renunțare ulterior în orice moment al procedurilor penale și că acestea sunt informate cu privire la această posibilitate. O astfel de revocare produce efecte de la momentul în care a fost făcută.”

¹⁰² Raport despre implementarea Directivei 2013/48/UE privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale din România <http://www.apador.org/en/dreptul-la-un-avocat-in-procedurile-penale/>, APADOR-CH, decembrie 2017.

¹⁰³ Idem 2.

¹⁰⁴ Raport despre implementarea Directivei 2013/48/UE privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale din România, APADOR-CH, Decembrie 2017, <http://www.apador.org/dreptul-la-un-avocat-in-procedurile-penale/>.

¹⁰⁵ Asistența juridică nu a fost obligatorie în aceste cazuri.

Cercetătorii au observat comportamentul avocaților în timpul audierilor din secțiile de poliție, de la momentul în care aceștia au ajuns în secția de poliție și până la încheierea audierii.

Organizarea sistemului de asistență juridică gratuită

Asistența juridică este obligatorie pentru persoanele care sunt private de libertate și în niciun caz nu se poate renunța la asistență în aceste situații.¹⁰⁶ Dreptul suspectului și al inculpatului de a fi asistat de un avocat înainte de a fi audiat de poliție, sau de orice altă autoritate judiciară este extins detaliat în legislația românească.

În România, sistemul de asistență juridică gratuită este organizat la nivelul asociațiilor locale ale barourilor. Fiecare asociație din țară are o listă de avocați din oficiu din care desemnează atunci când este nevoie, tot ele supraveghează și calitatea serviciilor prestate. În momentul când există o cerere pentru asistență juridică gratuită baroul numește un avocat în funcție de disponibilitate și experiență. Listele cu avocații care s-au înscris în vederea prestării de oficii sunt accesibile și pe site-urile barourilor locale. Totuși, întocmirea unor liste speciale, în baza unor criterii precum pregătirea tematică nu sunt posibile, potrivit legislației românești.¹⁰⁷ În cazul în care un suspect sau inculpat are nevoie de un avocat din oficiu în timpul procedurilor penale, polițistul sau procurorul trebuie să facă o cerere în acest sens la barou.¹⁰⁸ În instanță, atunci când asistența juridică este obligatorie, judecătorul va lua toate măsurile necesare pentru a desemna un avocat din oficiu.¹⁰⁹

Unul dintre polițiștii intervievați a declarat că preferă să sune anumiți avocați din oficiu atunci când trebuie desemnat unul „*e mai simplu pentru mine: avocatul vine, semnează și nu întreabă ce am făcut, îi explic situația, și anume că totul e procedural, în felul acesta nu mă deranjează*”.¹¹⁰ Unii avocați au mărturisit, de asemenea, că, în loc să sune baroul care ar trebui să desemneze un avocat, se mai practică acest sistem: înainte de audiere, polițiștii să apeleze direct la avocați cu care au mai colaborat înainte.¹¹¹ Aparent, în pofida existenței unui sistem bine stabilit și aleatoriu pentru desemnarea avocaților din oficiu, există cazuri în care independența acestora este discutabilă.

Accesul la un avocat fără întârzieri nejustificate, confidențialitatea comunicărilor

Legea nu prevede o limită de timp în care suspectului sau inculpatului trebuie să i se pună la dispoziție un avocat imediat ce a fost privat de libertate. Acesta are însă dreptul la un avocat din momentul audierii în vederea reținerii sau a arestării preventive.¹¹² Nu există situații prevăzute de lege în care accesul la un avocat al unei persoane private de libertate poate fi întârziat.¹¹³ Dacă suspectului sau inculpatului îi este desemnat un avocat din oficiu, de regulă acesta ajunge în secția de poliție în 2 ore. Mai există și rețineri care au loc noaptea, când este mai dificil să găsești un avocat din oficiu; în acest caz durata de timp poate fi și de 4-5 ore.¹¹⁴ Avocatul ales ajunge mai repede în secția de poliție (jumătate de oră, 1 oră).

În general, consultările avocaților cu clienții lor au avut loc pe holurile secțiilor de poliție și în sălile de audiere, sub supravegherea vizuală strictă a organelor judiciare. De multe ori, acestea s-au desfășurat în prezența mai multor polițiști. Deși potrivit legislației românești, contactul dintre avocat și clientul său nu poate fi stânjenit sau controlat, direct sau indirect, de niciun organ al statului¹¹⁵, avocații intervievați susțin

¹⁰⁶ Articolul 90 CPP.

¹⁰⁷ Legea 51/1995 privind organizarea profesiei de avocat.

¹⁰⁸ Articolul 91 para 1 CPP.

¹⁰⁹ Articolul 361 para 4 CPP.

¹¹⁰ Audiere în secția de poliție, Septembrie 2017.

¹¹¹ Interviu cu avocați, 13-15 Iunie 2018.

¹¹² Articolul 209 (5), art. 219 (6), art. 225 (5) CPP.

¹¹³ Articolul 89 (2) CPP.

¹¹⁴ Polițist, interviu (23 Octombrie 2017-18 Decembrie 2017).

¹¹⁵ Articolul 36 al. 1 din Legea 51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat.

în unanimitate că nu există comunicare privată între aceștia și clienții lor în secția de poliție. Pentru unii polițiști asta reprezintă normalitatea „*spațiul privat pentru suspect sau inculpat nu este firesc dacă se află în custodia statului, mai ales dacă va fi reținut sau arestat preventiv după audiere*”.¹¹⁶

Odată ajunși în secția de poliție, avocații au petrecut în medie 5 minute pentru a discuta cazul cu clienții lor. Cea mai scurtă comunicare a fost de 1 minut și cea mai lungă a durat 10 minute. În cazul unui minor însoțit de mama sa, a fost șocantă observația că avocatul nu numai că nu a vorbit cu el înainte de audiere, dar nici măcar nu l-a privit în timpul acesteia.¹¹⁷ Preocuparea principală a fost îndeplinirea formalităților de semnare a hârtiilor.

Accesul la dosar

Dintre cei șapte avocați observați de cercetători în secțiile de poliție, cinci au fost avocați din oficiu. Aceștia se întâlneau pentru prima dată cu clienții lor în secție și niciunul dintre ei nu avusese acces la dosar înainte de audiere. Deși accesul la dosar pentru inculpați și avocații acestora pe întreaga durată a procedurilor penale este bine reglementat de lege, în practică nu se întâmplă niciodată să poată studia documentele cauzei înainte de audierea inițială la poliție. În aceste condiții, timpul petrecut pentru a comunica eficient cu clientul devine esențial pentru construirea strategiei de apărare. Cu toate acestea, cercetătorii au observat că discuțiile între avocați și suspecți/inculpați au fost foarte scurte. Doar doi dintre cei șapte avocați și-au sfătuit clienții să nu dea nicio declarație.

Apărarea efectivă

Cercetătorii nu au putut fi prezenți în timpul consultațiilor private între avocați și clienții lor. Nu a fost posibil să afle dacă și cum i-au informat aceștia despre drepturile lor și dacă s-au asigurat că suspecții/inculpații au înțeles ce li se întâmplă și care este procedura. Ceea ce poate fi afirmat cu certitudine este că timpul petrecut înainte de audierea la poliție nu a fost suficient astfel încât să poată fi construită o apărare eficientă. După cum s-a menționat deja, în medie, avocații au petrecut 5 minute în discutarea cazului cu clienții lor. În timpul audierilor, cu excepția a doi suspecți care fuseseră sfătuiți să nu dea nicio declarație, celelalte cinci persoane private de libertate nu au știut cum să se comporte în timpul audierilor. Mai mult decât atât, cu excepția unui avocat ales, atitudinea celorlalți șase avocați a oscilat între indiferență/pasivitate și aroganță/batjocură față de clienții lor.

Deși este obligația polițiștilor de a informa suspecții/inculpații despre drepturile lor, rolul avocatului ar trebui de asemenea să fie acela de a facilita exercitarea drepturilor de către aceștia (conform regulilor profesiei). În practică, rolul avocatului în timpul audierii la poliție pare a fi doar acela de a se asigura că procedurile sunt efectuate în conformitate cu legea. Pare că nu cred că intră în sfera lor de competență atribuții referitoare la comunicarea eficientă în legătură cu drepturile pe care le au clienții lor. Într-un caz, în timp ce suspectul dădea o declarație, avocatul a exclamat: „*Vorbești prostii! Domnule polițist, își recunoaște vinovăția!*”¹¹⁸ La sfârșitul audierii, același avocat nu l-a lăsat să citească declarația scrisă de polițist „*Lasă, ce, n-ai încredere în domnul polițist?*”¹¹⁹

Într-un alt caz cu un suspect de etnie romă, toată conversația acestuia cu avocatul său a constat într-un schimb de replici scurt. Suspectul a vrut să știe dacă va sta arestat 24 de ore, iar informațiile pe care le-a

¹¹⁶ Interviu polițist, 6.12.2017.

¹¹⁷ Audiere poliție, august 2017.

¹¹⁸ Audiere poliție, Octombrie 2017.

¹¹⁹ Idem 19.

primit au fost „dacă polițistul spune așa, trebuie să ai încredere în el”.¹²⁰ Polițistul care a condus audierea a subliniat că „într-adevăr, pentru infracțiunea ta nu s-ar impune o măsură preventivă, dar ai cazier judiciar; obiectivul arestării tale este de a preveni infracțiunile viitoare”.¹²¹ Ceea ce a fost deosebit de frapant în acest caz a fost faptul că suspectul era beat și foarte agitat în timp ce a dat declarația. Nu a fost informat despre dreptul de a nu da nicio declarație și i s-a înmănat doar un proces verbal de aducere la cunoștință a drepturilor pentru a fi semnat. De remarcat a fost și familiaritatea evidentă între avocat și polițist, întreaga atitudine a celor doi față de suspect fiind una de dispreț.

Uneori atitudinea polițiștilor a fost una de intimidare. Într-un alt caz, întregul cadru al audierii părea să pună presiune asupra suspectului: în cameră se aflau mai mulți polițiști care întrerupeau declarația cu întrebările lor (deși numai unul conducea interogatoriul), avocatul stătea mult în spatele clientului său, total pasiv și fără să intervină. Suspectul era confuz și stresat și s-a întors de nenumărate ori către apărătorul său în speranța că acesta îl va îndruma.¹²²

În timp ce unii suspecti/inculpați au căutat îndrumarea din partea avocatului lor în timpul momentelor stresante ale audierii la poliție, alții au respins complet apărătorul din oficiu, refuzând categoric să discute cu acesta.¹²³ Într-un alt caz, suspectul a fost foarte neîncrezător față de avocatul desemnat. A citit cu atenție procesul verbal de aducere la cunoștință a drepturilor și a dat o declarație fără să-l consulte. Așa cum a fost deja menționat, în România, atunci când o persoană este privată de libertate, un avocat (ales sau din oficiu) va asista întotdeauna o persoană în timpul urmăririi penale sau procesului, chiar dacă aceasta nu dorește sau calitatea reprezentării este discutabilă. În aceste situații, nu se poate renunța la dreptul la asistență juridică.

Unul dintre inculpați nu a înțeles care este rolul avocatului său. După audiere, acesta a declarat că apărătorul „m-a ajutat să-mi schimb calitatea procedurală din aceea a unui inculpat în aceea a unui suspect”.¹²⁴ Având în vedere faptul că din perspectiva procedurii penale nu este posibil să capeți calitatea de suspect odată ce ai dobândit calitatea de inculpat, este foarte clar că persoana nu numai că nu a înțeles procedura prin care trecea, ci de asemenea, nu a înțeles ce rol are avocatul.

Prezența avocaților în cazurile în care asistența juridică este obligatorie este percepută ca fiind „o formă de protecție pentru noi; dacă suspectul sau inculpatul refuză să aibă un avocat asta înseamnă că ascunde ceva; eu oricum o să chem unul din oficiu care să stea acolo și să semneze actele; cei cu cazier judiciar în general refuză, dar voi numi unul oricum”.¹²⁵

Alt polițist a subliniat că rolul avocatului este doar acela de a observa că drepturile suspectilor/inculpaților sunt respectate de organele de urmărire penală.¹²⁶ Câțiva avocați intervievați s-au plâns, de asemenea, că unul dintre aspectele cele mai provocatoare ale activității lor este faptul că nu li se permite să pună întrebări la momentul potrivit în timpul audierii poliției.¹²⁷ Potrivit acestora, de multe ori li se permite să facă observații și să pună întrebări la încheierea unei audieri, atunci când acestea nu mai sunt relevante.¹²⁸

¹²⁰ Audiere poliție, Octombrie 2017.

¹²¹ Audiere poliție, Septembrie 2017.

¹²² Audiere poliție, Octombrie 2017.

¹²³ Audiere poliție, Octombrie 2017.

¹²⁴ Audiere poliție, Iulie 2017.

¹²⁵ Interviu cu polițiști (23 Octombrie 2017-18 Decembrie 2017).

¹²⁶ Idem 25.

¹²⁷ Interviu avocat, 15 mai 2018.

¹²⁸ Idem 28.

Cercetătorii nu au asistat la situații în care avocații au vrut să intervină și au fost împiedicați să facă acest lucru. Dimpotrivă, majoritatea avocaților au fost pasivi în cursul audierilor, efectuând o simplă formalitate de semnare a documentelor. Dintre cei 7 avocați observați (5 din oficiu și 2 privați), doar unul (ales) a participat în mod activ și eficient la audierea clientului său.

Pot exista multe explicații pentru a justifica pasivitatea avocaților în timpul audierilor de la poliție. O cauză evidentă a acestei situații este și nivelul scăzut al onorariilor plătite avocaților din oficiu. Deși au mai crescut puțin în anul 2015, acestea rămân în continuare destul de mici.¹²⁹ Pentru a-și asigura veniturile, avocații din oficiu sunt nevoiți să preia mai multe cazuri, ceea ce înseamnă că timpul dedicat unui caz este limitat. Cu toate că aspectul financiar este important, calitatea scăzută a asistenței juridice poate avea legătură și cu faptul că avocații care au clienți arestați preventiv nu sunt specializați în drept penal.¹³⁰ Avocații cu experiență, intervievați în cadrul acestei cercetări, au declarat că, mai ales în ultimii trei ani, calitatea asistenței juridice gratuite a scăzut și asta are legătură cu faptul că avocații care participă la audieri nu sunt specializați în drept penal (avocații specializați în civil oferă adesea asistență juridică gratuită deși nu cunosc Codul de procedură penală).¹³¹

Un alt aspect problematic este și faptul că avocații din oficiu sunt desemnați în baza unui sistem aleatoriu de desmenare. Orice selecție în baza unor criterii precum pregătirea tematică este considerată o încălcare a regulilor concurenței loiale în cadrul profesiei de avocat.¹³²

Un factor important deja menționat și care împiedică participarea efectivă a apărătorului în timpul audierii la poliție rămâne lipsa accesului la dosar. Avocații au recunoscut că este foarte dificil să se adapteze modul în care funcționează organele de urmărire penală, în special tactica lor de a întârzia accesul la documentele de caz, lucru care afectează calitatea apărării.¹³³

Un obstacol semnificativ în calea participării efective a apărării este acela că nici Codul de procedură penală, nici legea care reglementează activitatea avocaților nu precizează clar ce înseamnă activitatea de asistență juridică în faza de urmărire penală. În practică, rămâne la discreția polițistului cât de mult poate interveni avocatul în timpul audierii. Codul de procedură penală ar trebui să prevadă în mod clar când poate interveni avocatul în timpul audierilor suspectilor și inculpaților. De asemenea, acesta ar trebui să conțină o dispoziție clară în sensul că, înainte de a răspunde la orice întrebare în timpul audierii, avocatul are dreptul de a-și consilia clientul. Aceste modificări ar însemna, de fapt, o transpunere și implementare corespunzătoare a Articolului (3) din Directiva 2013/48/UE privind „participarea efectivă” a avocatului.¹³⁴

Sunt necesare și alte detalii legislative în Codul de procedură penală care să indice ce înseamnă în practică asistența juridică în cursul urmăririi penale. Cercetătorii au observat că această lipsă de claritate legislativă cu privire la rolul avocatului și la limita asistenței sale juridice crează uneori confuzie în rândul polițiștilor.¹³⁵ Într-una dintre audieri, avocatul a cerut permisiunea polițistului să oprească procedura și să-i permită să vorbească câteva minute cu clientul său pe hol. Polițistul a acceptat într-un final, dar nu era

¹²⁹ Protocolul semnat de Ministerul Justiției și UNBR în 2015 <http://www.baroulolt.ro/wp-content/uploads/2015/06/Protocol-2015.pdf>.

¹³⁰ Interviu cu avocat, 15 iunie 2018.

¹³¹ Interviu avocat, 15 iunie 2018.

¹³² În Decembrie 2016 și Ianuarie 2017 APADOR-CH a trimis Uniunii Naționale a Barourilor din România (UNBR) o adresă oficială în care a fost întrebată dacă consideră că prin întocmirea și publicarea unei liste nominale de avocați care au o anume pregătire tematică se încalcă sau nu regulile concurenței loiale în cadrul profesiei de avocat. Asociația nu a primit un răspuns la această solicitare.

¹³³ Interviu avocat, 15 mai 2018.

¹³⁴ Articolul 3 (3) al Directivei 2013/48/UE “statele membre se vor asigura că suspectii sau inculpații au dreptul ca avocatul lor să fie prezent și să participe efectiv atunci sunt audiate. O astfel de participare este în conformitate cu procedurile din dreptul intern, cu condiția ca astfel de proceduri să nu aducă atingere exercitării efective și substanței dreptului vizat. Atunci când un avocat participă la o audiere, faptul că o astfel de participare a avut loc se consemnează utilizând procedura de înregistrare în conformitate cu dreptul statului membru respective.”

¹³⁵ Audiere poliție, Octombrie 2017.

convins că ar fi trebuit să facă lucrul acesta. El și-a întrebat colegii dacă a făcut bine să permită pauza, fiind îngrijorat că consultarea ar putea interfera cu strategia audierii.

Ca urmare a analizei legislative și a observațiilor empirice, APADOR-CH recomandă:

- **UNBR ar trebui să ia măsuri eficiente pentru organizarea și controlul sistemului aleatoriu de numire a avocaților din oficiu și să-i sancționeze pe acei avocați din oficiu care evită/eludează acest sistem.**
- **În vederea transpunerii Articolului 9 al Directivei 2013/40/EU, Ministerul Afacerilor Interne ar trebui să adopte regulamente pentru desfășurarea audierilor poliției, detaliind rolul ofițerilor de poliție și modul în care interacționează cu avocatul.**
- **În vederea transpunerii Articolului 3 (3) al Directivei 2013/40/EU, Codul de procedură penală și legea care reglementează activitatea avocaților ar trebui schimbate pentru a specifica în mod clar ce înseamnă activitatea de asistență juridică în faza de urmărire penală. O legislație detaliată ar trebui să prevadă dreptul avocatului de a se consulta cu clientul său înainte de a răspunde la orice întrebare în cursul audierii; ar trebui stabilit și un timp minim al consultării avocatului cu clientul său înainte de audierea inițială .**
- **UNBR ar trebui să stabilească reguli clare și detaliate cu privire la rolul avocatului în etapa de cercetare penală. Împreună cu monitorizarea și evaluarea regulată a sistemului de numire, acest lucru ar asigura calitatea serviciilor juridice.**
- **UNBR ar trebui să organizeze un curs specific privind asistența juridică în cursul urmăririi penale pentru avocații care aleg să acorde asistență juridică gratuită. Acesta ar trebui să fie obligatoriu pentru avocați în primii 3 ani de practică.**
- **Majorarea onorariilor avocaților din oficiu.**

5. Concluzii și recomandări

Per ansamblu, legislația românească privind drepturile suspectilor și inculpaților este conformă cu legislația UE. Cu toate acestea, trebuie adoptate modificări legislative și îndrumări suplimentare pentru a asigura o protecție adecvată a drepturilor acestora pe parcursul primelor faze ale urmăririi penale, și anume, pe parcursul audierilor inițiale efectuate de către poliție. Probleme majore persistă cu privire la implementarea practică a dispozițiilor legale deja existente.

Dreptul la interpretare și traducere

Cercetătorii nu au avut ocazia să observe modul în care drepturile de interpretare sunt garantate de polițiști și de avocați în timpul audierilor efectuate de poliție. Toți suspectii/inculpații din cazurile observate au fost cetățeni români și nu au prezentat nici o vulnerabilitate care ar fi necesitat servicii de interpretare. Chiar și așa, este foarte clar că în ceea ce privește cadrul legislativ național, acesta ar trebui modificat în mod semnificativ pentru a transpune prevederi importante ale Directivei 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere.

Polițiștii intervievați s-au plâns că uneori este dificil să se găsească un interpret în timpul reținerii de 24 de ore (și, de asemenea, în fazele ulterioare ale cercetării penale). O cauză pare a fi onorariile foarte mici pentru interpretare (aproximativ 5 euro/oră) și faptul că plata este procesată cu întârziere. Există și cazuri în care, în absența unui interpret, polițiștii trebuie să fie creativi și să folosească mijloace informale de interpretare, cum ar fi Google Translate.

Informarea asupra drepturilor

Conform legislației române, organele de urmărire penală, inclusiv polițiștii, sunt obligate să-i informeze în scris pe suspecti și inculpați despre drepturile și obligațiile lor. Legea nu prevede în mod clar cum trebuie făcută această comunicare. Această omisiune/ambiguitate a legii permite eludarea informării concrete a persoanei, care poate fi rugată să semneze într-o declarație o frază pur formală, în sensul că a luat la cunoștință despre drepturile sale (de fapt, fără ca persoana să fi fost informată despre existența și conținutul fiecărui drept prevăzut de lege).

Începând cu octombrie 2017, suspectii și inculpații au, de asemenea, dreptul la o notă scrisă privind drepturile. Din păcate, în decursul cercetării acestea nu au fost disponibile/furnizate la secțiile de poliție, prin urmare nu se poate face o evaluare a impactului lor în a ajuta suspectii și inculpații să-și înțeleagă mai bine drepturile. Ceea ce se poate spune cu certitudine este că informațiile furnizate de către polițiști despre drepturi au fost făcute în mod formal. În practică, aceștia sunt mai atenți când vine vorba de acest aspect în legătură cu persoanele private de libertate, pentru că neinformarea despre drepturi declanșează nulitatea absolută a procedurii (lucru pe care vor să-l evite). Cu foarte puține excepții, polițiștii nu au furnizat explicații sau clarificări suplimentare despre conținutul procesului verbal de aducere la cunoștință a drepturilor oferită suspectilor/inculpaților și în niciunul dintre cazuri nu au verificat dacă aceștia și-au înțeles drepturile.

Dreptul de a nu da nicio declarație

În niciunul dintre cazurile observate, polițiștii sau chiar avocații nu au explicat suspectilor și inculpaților semnificația dreptului de a nu da nicio declarație sau consecințele exercitării acestui drept/ale declarațiilor date. În jumătate din cazuri, persoanele audiate au fost informate de asemenea oral despre acest drept. În două cazuri acest lucru s-a făcut într-un mod disuasiv. Avocații cu experiență intervievați susțin că dreptul de a nu da nicio declarație este prezentat de multe ori de către polițiști într-un mod manipulativ, ca și cum refuzul de a da o declarație înseamnă că cineva are ceva de ascuns.

Accesul la documentele cauzei (consultarea dosarului)

Niciunul dintre avocații prezenți în timpul audierii nu studiasse vreun document din dosar înainte de a vorbi cu clientul său. Legislația română este restrictivă pentru suspect, al cărui drept de a consulta dosarul este limitat până când devine inculpat. Avocații au recunoscut că este foarte dificil să se adapteze modului în care lucrează organele de cercetare penală, în special la tactica lor de a întârzia accesul la documentele cauzei, ceea ce duce la o apărare inițială slabă. Conform legislației în vigoare, posibilitatea de a restricționa accesul la dosar în cursul urmăririi penale este formulată în termeni generali, neclari, conferind multă putere procurorilor de a refuza accesul la documentele cauzei.

Asistența juridică gratuită și rolul avocaților

Asistența juridică este obligatorie pentru persoanele care sunt private de libertate și în niciun caz nu se poate renunța la asistență în aceste situații. În cazul suspectilor și inculpaților care nu sunt privați de libertate și care sunt cercetați pentru infracțiuni minore, audierile pot fi efectuate în absența unui avocat, dacă aceștia nu își pot permite unul. Acest lucru este problematic, în special în cazul persoanelor vulnerabile, care nu pot citi sau scrie. Chiar dacă legislația permite organelor de urmărire penală să numească un avocat din oficiu în cazul în care consideră că o persoană nu se poate apăra, acest lucru se întâmplă foarte rar în practică.

Unii polițiști eludează sistemul aleatoriu de desemnare a avocaților din oficiu, preferând să colaboreze cu anumiți avocați în cazul în care suspectii sau inculpații au nevoie de asistență juridică gratuită.

În timpul audierilor de la poliție, cercetătorii au avut ocazia de a observa comportamentul avocaților din oficiu și al avocaților aleși. Consultările de dinaintea audierilor au fost foarte scurte, variind între 1 minut și 10 minute și au avut loc de obicei fie pe hol, fie în sala de audiere, în prezența mai multor polițiști. Nu a existat nicio presiune din partea polițiștilor cu privire la durata acestor consultări, deși în unele situații nu era clar pentru ei dacă ar trebui să permită pauze de consultare în timpul audierii. Cea mai frapantă observație în timpul audierilor a fost atitudinea celor mai mulți avocați, caracterizată de lipsa de profesionalism față de clienții lor. Ei au fost fie indiferenți (cu intervenție minimă) fie aroganți, neexplicând ce se întâmplă și ignorând opinia clienților.

Cu o singură excepție, pe baza observațiilor făcute asistența judiciară poate fi considerată inefficientă, o simplă formalitate procedurală.

Recomandările APADOR-CH

Guvernul și Parlamentul:

- **Să modifice Codul de procedură penală și legea care reglementează activitatea avocaților pentru a specifica în mod clar ce înseamnă activitatea de asistență juridică în faza de urmărire penală. O legislație detaliată ar trebui să prevadă dreptul avocatului de a se consulta cu clientul său înainte de a răspunde la orice întrebare în cursul audierii; ar trebui stabilit și un timp minim al consultării avocatului cu clientul său înainte de audierea inițială (transpunerea Articolului 3 (3) al Directivei 2013/48/UE privind dreptul la un avocat).**
- **Să modifice Codul de procedură penală pentru a clarifica numărul maxim de zile pentru care procurorul poate restricționa accesul la dosar.**
- **Să modifice cadrul normativ existent privind dreptul la interpretare și traducere în cadrul procedurilor penale pentru a transpune prevederi importante ale Directivei 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere, astfel:**
- **Să adopte legislație în conformitate cu Articolul 2 alineatul 4 din Directiva 2010/64/UE în vederea stabilirii unui mecanism sau a unei proceduri pentru a determina dacă suspectii și inculpații vorbesc și înțeleg limba procedurii penale și dacă au nevoie de un interpret.**
- **Să adopte legislație în conformitate cu Articolul 2 alineatul 5 și Articolul 3 alineatul 5 din Directiva 2010/64/UE care să prevadă în mod clar dreptul de a contesta o decizie privind asigurarea interpretării/ traducerii și/sau a calității acesteia.**
- **Să adopte legislație în conformitate cu Articolul 2 alineatul 8 și Articolul 3 alineatul 8 din Directivă pentru stabilirea unui mecanism de verificare a calității și acurateței interpretării și traducerii în cursul procedurilor penale.**
- **Să adopte o legislație care să prevadă dreptul de a exercita o cale de atac împotriva unei decizii care dispune că nu este necesară interpretarea sau traducerea, precum și dreptul de a contesta calitatea serviciilor de interpretare sau de traducere.**
- **Să adopte o legislație în conformitate cu Articolul 3 alineatul 3 din Directivă pentru a prevedea că decizia de a priva o persoană de libertatea sa ar trebui, de asemenea, să fie inclusă în documentele esențiale care trebuie traduse.**
- **Să adopte o legislație care să prevadă că suspectii/inculpații și avocații acestora au dreptul să depună o cerere motivată pentru traducerea altor documente, pe baza faptului că aceștia consideră acele documente ca fiind esențiale pentru cazul dat.**
- **Să adopte o legislație în vederea majorării onorariilor pentru interpreți și traducători, astfel încât să se asigure calitatea serviciilor lor.**
- **Să adopte o legislație în vederea majorării onorariilor avocaților din oficiu, astfel încât să se asigure calitatea serviciilor juridice.**

Ministerul Afacerilor Interne:

1. Să adopte regulamente pentru desfășurarea audierilor poliției, detaliind rolul ofițerilor de poliție și modul în care interacționează cu avocatul.
2. Să se asigure că nota scrisă privind drepturile este disponibilă atât în limba română, cât și în alte limbi, la nivelul tuturor instanțelor, parchetelor și a secțiilor de poliție.
3. Să emită îndrumări cu privire la momentul și modul în care ar trebui furnizată nota scrisă privind drepturile, în special în situațiile în care suspectii și inculpații nu știu să citească sau să scrie sau se află în alte situații vulnerabile. Potrivit Articolului 3 al Directivei 2012/13/EU, informarea ar trebui să fie făcută atât oral cât și în scris. Nota scrisă trebuie concepută într-un mod simplu și accesibil, într-o limbă pe care suspectul/inculpatul o înțelege.
4. Să aloce resursele necesare pentru echiparea tuturor secțiilor de poliție cu camere audio-video.

Poliția Română:

1. Să ia toate măsurile pentru a se asigura că polițiștii beneficiază de formare pentru a-și dezvolta abilitățile și cunoștințele despre cum să informeze mai bine suspectii/inculpații despre drepturile lor. Această informare ar trebui să se facă într-o manieră simplă și accesibilă, luând în considerare caracteristicile specifice ale persoanelor care iau parte la procedurile penale.
2. Să ia toate măsurile pentru a-i sancționa pe acei polițiști care evită/eludează sistemul aleatoriu de numire a avocaților din oficiu.
3. Să țină evidența, în conformitate cu articolul 7 al Directivei 2010/64/UE privind dreptul la interpretare și traducere, a cazurilor în care la secțiile de poliție a fost furnizată o traducere orală sau un rezumat oral al documentelor esențiale, sau în care persoana a renunțat la dreptul la interpretare sau traducere.
4. Să asigure plata la timp a serviciilor de interpretare și de traducere furnizate la secțiile de poliție.

Uniunea Națională a Barourilor:

1. Să ia măsuri eficiente pentru organizarea și controlul sistemului aleatoriu de numire a avocaților din oficiu și să-i sancționeze pe acei avocați din oficiu care evită/eludează acest sistem.

- 2. Să stabilească reguli clare și detaliate cu privire la rolul avocatului în etapa de cercetare penală. Împreună cu monitorizarea și evaluarea regulată a sistemului de numire, acest lucru ar asigura calitatea serviciilor juridice.**

- 3. Să organizeze un curs specific privind asistența juridică în cursul urmăririi penale pentru avocații care aleg să acorde asistență juridică gratuită. Acest curs ar trebui să fie obligatoriu pentru avocați în primii 3 ani de practică.**